

Литературен ФОРУМ

бр. 1 (538), 2010 г.

Цена 1,00 лв.

За семейството ми

Мария КОНДАКОВА

Родена съм на 1.1.1944 г. в Сливен. Баща ми – отец Иван Кондаков служеше в храм „Свети Димитър“ и беше един от най-добрите свещеници не само в града, но и в страната – човек с богата култура и ерудиция. По-късно го преместиха в катедралата „Свети Кирил и Методий“ в Бургас, а завърши живота си след дълги години работа в Патриаршеската катедрала „Свети Александър Невски“ в София.

Татко беше духовник в истинския смисъл на тази дума. Запомнила съм го все над книгите – четеше непрекъснато, ровеше се в стари издания, сравняваше изказвания на различни учени. Проповедите му бяха блестящи и привличаха много слушатели.

Баща ми беше този, който ми прочете първото стихотворение. Той ме въведе в литературата, в музиката, религията и историята, на него дължа първите си познания по немски език.

Той обичаше много музиката и театъра. Водеше ме

на всяко представление в Бургаския „Адриана Бугевска“ и запали отрано в мен любовта към театралното изкуство. А понеже имаше глас като сребърна камбанка, пееше не само в църквата, но участваше в хор „Родна песен“ в Бургас и по-късно – в Свещеническият хор в София.

Запомнила съм го все с усмивка и с песен на уста.

Татко беше човек светъл и мек, весел и приветлив, но ако се случеше да срещне несправедливост или някой нападнаше религията, пламваше целият и гневът издъваше буйния му, балкански темперамент – тогава нищо не можеше да спре протеста му и изблика от горди, развълнувани думи. Такъв беше случаят, например, когато татко и мама бяха „поръчани“ със специална покана на квартално събрание в Бургас. Събранието било, разбира се, против религията. Татко си правел през цялото

На стр. 2

Спомен за Далчев

Излъчено по ВВС

Едва ли има млад български поет, който да не е прекрачвал прага на улица „В. Коларов“ 5 („Солунска“ 5), където живееше Атанас Далчев. В малкия скромнен апартамент, където – заедно с цялото си многолюдно семейство – прекарваше дните си и твореше един от най-големите български поети, идваха млади и стари. Далчев приемаше всички, запазил в себе си онези пословична българска гостоприемност, лишена от мнителност и недоверие.

Така започна и моето познанство с Атанас Далчев, от което съм запазила няколко писма и спомена за един чист, светъл човек, твърде различен от хората на съвременния литературен „пърг“. Помня,

с какво възмущение позвъних на вратата на поета и се вслушвах в приближаващите се, бавни стъпки. Бях много млада – почти дете – наблъскала бях главата си със стихове и не се интересувах, кой е влиятелен в Съюза на писателите и кой – не. Бях направила своя избор по сърце. Носех със себе си малка тетрадка – разбира се, стихове. Далчев трябваше да се произнесе по тях и да бъде мой съдник.

За разлика от много мои литературни събратя, които се изненадваха и дори разочароваха от фигурата на Далчев, аз не бях си създавала никакво литературно клише. Знаех, че поетът може да изглежда

На стр. 3

Показания без бой

Пита Марин Георгиев
Отговаря Мария Кондакова

– Кое доминираше в решението ти за емигриране: чувствителността ти към не-свободата в комунистическа България или страхът от предполагаемите репресии?

– Чувството на страх ми е почти непознато, особено към тогавашния режим. Аз си играех на котка и мишка с властите, не разрешавах никому освен на най-близките да проникнат във възгледите ми (изключение правеше религията). Заблуждавах „неприятеля“, водех го за носа – като че ли бях най-обикновено младо момиче (или жена), интересуваща се само за любовни преживелици.

Може би липсата на страх се обяснява и с това, че не съм била арестувана, интернирана или изпращана в лагер. Аз се държах като хитър и дързък конспиратор и до голяма степен успях да заблудя „противника“, който е гледал на мен вероятно като на „наивна женица“.

Избягах на Запад по едно време, когато комунистическият бяс се беше развихрил до тая степен, че не можеше да се диша. След 1981 г., с разбиването на полската Солидарност (когато не разрешаваха дори екскурзии до Полша), в България (и в ГДР) всички пътища към някакъв „успех“ или шанс за развитие бяха затворени за простосмъртните. Устите на хората бяха заключени, раменете – презгърбени, погледът – наведен към земята. Ако някой се смееше високо (както аз обичах това), то правеше веднага впечатление и често ме питаха, какво толкова ми е весело.

А аз исках да живея свободно, да се развивам, да дам на децата си шанса да израстнат не в задушната атмосфера на потискане и лъжа, а като хора, надарени от Бога с най-висшето благо – свободата.

– Допускам, че независимо от жизнелюбия си, оптимистичен характер, обкръжена от позорителността на властта към семейството ти, ти си се чувствала като нарочена, не си могла да изразиш с пълна сила заложеното у теб в стиховете; в 70-те и 80-те години властта искаше само едно – да не я закачаш; срещу тази „лоялност“ тя ти отпускате полагаемото се във всички области, включително и в литературата; този „таен договор“ обаче руди самоцензурата, която е равнозначна на творческо самоогравване; не смяташ ли че не само ти, но и значимите български писатели поради това не разгърнаха и не осъществиха целия си творчески потенциал? Те бяха обречени на полуосъществимост... Затова и, според мен, не могат да се сравняват с нашите класици, които имаха само един „ограничител“ – бедността.

– Не съм упражнявала никога „самоцензура“ над стиховете си. Напротив – целият цикъл „Обвинение“, излязъл по-късно в „Забранена тетрадка“ изникна и бе написан от мен още в България и аз го пренесох през границите, награскан с йероглифи в едно старо тедфтерче. Беше ми ясно, че не може да бъде отпечатан, че дори, ако го открият, „спукана ми е работата“. Но го четох на родителите си, в присъствието на малкия ми син, който и досега си спомня възмущаващия момент, когато аз, стъпила на една табуретка, рецитирам стихотворението „Червената милиция“, а баща ми ме гледа стреснат и ужасен, с ръка на устата.

Напълно съм съгласна с теб, че „самоцензура“ е един вид самоогравване. Би ми се искало да имаше у нас повече писатели и поети, които да са написали поне апокрифни книги – дори с риска, те завинаги да си останат в чекмеджето или да бъдат открити и авторът им да бъде осъден. Уви, след промяната се оказа, че такива книги няма – страхът е бил по-голям от службата на таланта.

Не зная, кои автори бяха за теб „значими“. Аз се прекланям единствено пред Далчев и Багряна (от първите ѝ книги, когато още не беше изневерила на себе си). Ценя Талев за неговите три тома (не и последния четвърти). Мисля, че Емилиян Станев постигна много с „Антихрист“, като заобиколи цензурата още със заглавието и каза неща, отправени явно към нашето време, под маската на историческото:

На стр. 10

Навсякъде в броя неподписаните текстове са на Мария Кондакова

За семейството ми

Мария КОНДАКОВА

От стр. 1

Време записки по доклада на водещия, че като станал после да се изказва... Стените затрещали от аргументите и високия му глас! А слушателите му – все хора от квартала, само повтаряли след него:

„Не спирай, отче! Говори, отче!“

На всичкото отгоре, най-накрая мама и татко станали и демонстративно напуснали събранието – едва ли не като победители в словесната битка!

Това трябва да е било между : 58-а – 60-а година – спомням си, че когато се прибраха въщи, мама стъкна две чанти с топли дрехи (за всеки случай), загаси светлината и двамата с татко зачакаха да ги прибере милицията... Слава Богу, никои не дойде – властите си даваха сметка за популярността на баща ми в сред народа.

При други случаи викаха татко на „обяснение“ в милицията – веднъж, заедно наредил да ударят по-силно камбаните на Великден, друг път – че писал под некролога на църковен настоятел „Бог да го прости!“, трети път – заради някакъв пасаж в проповедта му, който можело да се тълкува зле за властта...

Тези привиквания в милицията служеха за сплашване – „да знае отецът, че го следят“. Татко ми е разправял, че веднъж преди подобен разпит са го прекарвали през тъмен коридор. Една врата се отворила „случайно“ и той видял разголен до кръста, плувнал в пот милиционер, който току-що спрял да бие с каш един нещастник...

Но баща ми беше смел човек и не се плашеше. Съзнаването, че стои на страната на правдата и че Бог го закриля, му даваше сила и увереност.

И беше прав – „Светлина не се крие под крина“, както казва Библията. В началото на 70-те години (коя точно не помня) лично патриархът изтегли татко в София в катедралата „Свети Александър Невски“, където той служи дълги години и се утвърди като един от най-добрите проповедници и като свещеник с изключителен, звънк глас. От тези години са плочите на Светата литургия, с негови възгласи и сола, записите с Борис Христов, със Свещеническия хор и книгата на баща ми с проповеди „Мир вам“, излязла в Синодалното издателство през 1986 г., търсена и досега от много свещеници. Публикацията на другата му, апологетична книга „Божиие слова за света“ се забави, но тя е излизала в откъси в „Църковен вестник“.

До моето бягство на Запад милицията остави родителите ми „на мира“ в София – бяха принудени единствено всяка година да подновяват стапугата си на „Временно живущи“ в столицата. Живееха под наем в малък, едностранен църковен апартамент на улица „Парен-

сов“. Едва след бягството ми и особено – след публикациите ми на Запад – са викали татко „на обяснение“.

И досега не мога да се избявям от едно страшно подозрение... Татко почина от рак, но аз все си мисля, че е бил заразен с болестта. Нямам, разбира се, никакви доказателства в подкрепа на съмнителите ми и страшни предположения. Едва след като пресата излезе със случая Литвиненко, разбрах, че и подобно нещо бе възможно в системата, в която живеехме тогава. Сега мога да кажа само, че баща ми бе оставен на произвола на съдбата, без явна диагноза, без съответно лечение... А това е убийство.

Майка ми – Иванка Кондакова – беше съвсем друг човек, може би точно противоположен образ на баща ми. Тя имаше характер твърд и затворен в себе си, не харесваше веселбите и каквото си беше наумила, трябваше да стане. Освен църковна литература не обичаше да чете много. Не излизаше с приятелки, рядко ходеше на гости, беше повече „къщно пиле“. На младина беше изключителна красавица, но се беше посветила само на нас, децата и на съпруга си. Родителите ми се обичаха и разбираха – помня, че през целия си съвместен живот се скараха само веднъж.

Въпреки че се отличаваха от баща ми и неговия весел, игрив нрав, мама имаше друго положително качество, което липсваше на татко – беше практична и изпълнена с идеи –

двигателят, моторът на фамилията, човекът, който решаваше, какво е добро за семейството, какво трябва да се направи и как проектът да бъде осъществен. Помня, че нямахме много средства, когато тя реши, че децата ѝ трябва да учат пиано. И – то се знае – пианото бе купено със заем и ние тръгнахме на уроци при младичката бургаска преподавателка Ценка Тихова. От това решение на мама излезе един професионалист – брат ми, пианистът Лазар Кондаков. Моя милост – преди матурата в гимназията – отказа категорично (въпреки молбите) да се занимава повече с музика, освен като любител. Бях вече предопределила пътя си към литературата.

Трудно ми е да охарактеризирам брат си, въпреки че това е третият човек, изиграл съществена роля в живота ми. Лазар е човек на принципа и на високото морално поведение. Той има здрави религиозни убеждения и следва неотклонно повелите на църквата. Вижда реалностите по-добре от мене, въпреки че често ги пренебрегва. Обича да спори – особено за политика – неговата любима тема. В Бургас живеехме заедно в апартамента на родителите ни и се разбирахме отлично. Колко вечери сме прекарвали до късно, разнищвайки световните събития, с вярата, че един ден и у нас нещата ще се променят!

Но въпреки реалистичните си виждания, Лазар има у себе си и нещо романтично. Беше 1975 г., когато той отказа да отиде на „избори“, макар че, преди да затворят урните, у дома да дойде човек от изборната комисия да го вика. Молих го и аз да „им пусне там листчето“ и се отървях, защото виждах, какво ще последва и считах протеста на брат си за безсмислено изстрелян патрон. Но Лазар отказа. Аргументацията му беше:

„Аз съм свободен човек! Хелзинските споразумения ми дават право да не гласувам!“

Той не искаше да признае, че Хелзинските споразумения в България бяха само на книга. Вярваше, че ако той е първият, който не „гласува“, ще го последват и други хора, ще се образува полека-лека опозиция. Уви, 1975 г. беше далеч от 1989 г.!

Последва принудителната оставка на брат ми от Музикалната гимназия в Бургас, където той работеше като преподавател, скитането му като учител по музикалните школи на селата, където го потискаха и тормозеха дотам, че се разболя, отслабна и започна да повръща. Един камион блъсна „случайно“ жена му на

протоара, но за щастие, ѝ счули само ръката. Разбира се, шофьорът изчезна „яко дим“...

Негласуването на брат ми се отрази и върху мен. Разбрах, че пътят ми на поетеса е прекъснат, че може би никога няма да допра до издаването на самостоятелна книга. Имах неприятности и във ВИТИЗ, където следвах задочно театрознание. В семейството започнахме да мислим, как да излезем от създалата се ситуация.

Един ден, на улица „Петко Каравелов“ в Бургас ме срещна Кина Йорданова, майката на Недялко Йорданов. Заразптва ме за брат ми, защо не е гласувал, заради нея ли (тя беше една от „избирани-те“).

Отговорих ѝ:

– О, не! Брат ми не гласува по принцип, заради нередностите и несправедливостите! Кина ме погледна и ме сбута:

– Миме! (тя ме наричаше така, бяхме съседи) – Да не би брат ти да е психично болен?

Изтръпнах. Внушението беше от ясно поясно – искаха да изкарат брат ми луд и да го тикнат в психиатрията.

– Брат ми е напълно здрав! – казах рязко на Кина и се отстраних от ръката ѝ.

Същата година аз замيناх със съпруга (ГДР-ски гражданин) и децата си за ГДР, където се установихме в Берлин – с надеждата да ни оставят на спокойствие. Брат ми остана още година в България, но успя чрез помощта на еврейна Грифатон (той беше шеф на комсията, която набираше музиканти за ГДР) да дойде след мен и да започне работа в Айзенх.

Дързък, горд, с независим дух – това беше и е още брат ми. Мисля, че този непокорен дух витаеше над цялото ни семейство и че той идваше не само от баща ми, но и от неговите корени – прадедите ми са били поборници за свобода през Априлското въстание. Прадядо ми се е казал също като татко – Иван Кондаков,

бил е хекимин (лекар) и знаменосец на Априлското въстание в Класура. Може би неговата буйна кръв е преминала не само у брат ми, но тупти и в моите жили.

Легендата разказва, че в още по-старо време, когато пра-прадядо ми препускал на кон с дружина хайдути, гонен от турците, непрекъснато говорел:

„Настигнат ли ни, аз ще се държа за кондака!“ (Спусъка на пушката)

Оттогава дошло името на фамилията ни – Кондакови.

С майка ми и сина ми в Бургас

Спомен за Далчев

От стр. 1

всякак. Затова не се изненадах, когато пред мен застана възрастен, възпълен и невисок мъж с пооредяла бяла коса, широко лице и с очила. Той ме покани в дома си, в който също нямаше нищо необикновено – проста гървена маса, поостаряло канале, старовремска етажерка за книги. Но моята почит към поета Далчев беше толкова голяма, че изпълваше стаята с особена, златна светлина. Подагох му тетрадката си с огромно стеснение. Далчев я пое и зачете, като че ли това беше разбиращо се от само себе си негово задължение. Помня, с какво ликуване ме изпълваше всяка похвала и как се червях от яд към себе си, когато Далчев не беше доволен от някоя дума или образ. Тогава за първи път се докоснах до една съществена черта на поета – отношението му към младите. Далчев беше нестелив на похвали, но и не бързаше да отхвърля рязко. Обикновено критичното му отношение се изразяваше в едно спиране и повторно прочитане на несполучливия стих, в една тиха, пълна с разбиране и в същото време – скептична усмивка, в едно пълно с любопитство проблясване на очите зад очилата. Такава беше и похвалата му. Когато – години по-късно – се появих по страниците на „Литературен фронт“ и „Пламяк“, някакъв критик го беше питал за мен. И Далчев ми рече, като ме гледеше топло и с бащинска радост:

„Казах му: това е наше момиче, идвало е у нас, знаем го.“

И това „наше момиче“ за мене беше повече от положителна рецензия.

Далчев имаше много познати – из цяла София.

Веднъж, след едно от посещенията ми при него, излязох заедно с поета от дома му и тръгнахме към площад „Славейков“. В печата току-що беше излязла статията на виден български гържавник, която хвърляше не готам хубава светлина върху създателя ѝ.

Далчев се спря до една от буквите за вестници. Като се увери, че съм му „добра позната“, букинистът се огледа наоколо и го попита с половин уста:

– Бай Атанасе, чете ли?

В очите на Далчев просветна присмехулно огънче.

– Четох! – рече той също под сурдинка.

Аз не вярвах на ушите си. Пред мен беше лицето на една друга София – непозната, подземна, тя продължаваше да следи живота в страната, да си създава свое собствено обществено мнение. Тази подземна София се срещаше най-неочаквано, критикуваше и коментираше, като се разбираше с половин дума, с едно помръдване на раменете или поклатане на глава. Част от нейния апокрифен живот беше и Атанас Далчев. Нейни представители бяха предимно от по-възрастното поколение, но имаше и млади буйни глави. Тази втора София беше като някаква своеобразна масонска ложа и да се влезе в нея не беше никак лесно. Доверието ѝ се завоюваше бавно и трудно – с поведение то на човека през целия му живот.

София, 25.6.1972

Уважаема другарко Кондакова,

След възманието си от чужбина заварих в къщи Вагето мило писмо.

Благодаря Ви от сърце за топли думи и за поканата да Ви гостувам, когато дойда в Бургас.

Свадията в „Отечествен фронт“ не ме изненадва. Аз съм свикнал на „отечествените ласки“ и „право да си кажа, не съм очаквал друго. Благодарение на такива отзивни аз чувствавам, че съществувам.“

Не знам дали ще мога да дойда в Бургас, но ако дойда, това ще бъде не по-рано от есента.

Разбира се, че си спомням за Вас. И помня дори някои Ваши стихове и образи като напр. нощният вятър, който излъсква звездите.

Желяз Ви успех в поезията и работата Ви, здраве и щастие.

Предайте моите най-сърдечни поздравии на семейството Ви.

Атанас

Атанас Далчев не се ограничаваше само с „подземната“ критика. Чувала съм го често да се произнася открито по различни поводи и мнението му беше доста по-различно от официозното. И разбира се, откъсването на големците не закъсня. 72-ра година срещу Далчев се надигна вестникарска кампания, която продължи дълго. Помня, как ме възмути една статия във в. „Отечествен фронт“. Авторът ѝ наричаше големия български поет „книжен плъх“, „молец, събрал праха от рафтовете“ и още какво ли не – без да побира изразите си, явно устремен към едничката цел – да прави кариера с подлост.

Бях в провинцията – в Бургас. Седнах и написах писмо до Далчев, в което го уверих, че въпреки погубни „статии“ той е за нас, младите, големият поет и духовен баща. Два дни по-късно получих отговора му, в който ми пишеше:

„Статията в „Отечествен фронт“ не ме изненадва. Аз съм свикнал на „отечествените ласки“ и, право да си кажа, не съм очаквал друго. Благодарение на такива отзивни аз чувствавам, че съществувам.“

По-късно – вече в разговор – Далчев ми благодари повторно за писмото и ми призна, че то е дошло в един от критичните за него моменти, когато от всякъде са се сипели ругатни и удари.

Но „отечествените ласки“ не се свършиха. Веднъж Далчев ми се оплака, че са публикували с неговото име едно интервю, което той никога не е давал. Злоупотребяваха с името му, произволно цитираха стиховете му, според политиката си тълкуваха отношението му към народ и Родина. За Далчев името България беше свято и то неизменно включваше в себе си и Македония. Но вестникарите не бяха се посвенили да „съкратят“ едно от най-съкровениите стихотворения на поета – „Към Родината“, цитирайки го само готам, докдето им изнасяше. Ще си позволя да го припомня на слушателите:

„Не съм те никога избирал на земята.
Родих се просто в теб на юнски ден във зноя.

Аз те обичам не защото си богата,
а просто за това, че си Родина моя.

И българин съм не заради твоюта слава
и твоите подвизи, и твоюта бранна сила,
а зарад туй, че съм безсилен да забравя
за ослепените бойци на Самуила.

Да търси който ще във теб сполука бърза
и почести, и власт със страст една и съща!
Страданиято мен по-силно с теб ме свързва
и нашата любов в една съдба превръща.“

И ето, че вестникарите бяха заменили „ослепените бойци на Самуила“ с многоточие. С многоточие бе заменена и цялата следваща строфа „Да търси който ще във теб сполука бърза“. Явно, тези стихове не са се вместили в „мировъзрението“ на журналиста. Когато спомена прег мен за този печатарски произвол и особено за „бойците на Самуила“, Далчев махна с ръка:

„Отишли са толкова години труд и борби за Македония!“ – рече той. В жеста му имаше безнадежно възмущение. Но Атанас Далчев си беше изградил съпротивителни тела, беше надарен с много съпротивителни гени, когото го правеха устойчив и непоклатим като скала. Неговото мерило за нещата беше честността. Далчев беше непокупен. Един от малцината в Съюза на писателите, който продължаваше да живее в скромното си жилище, без да се ползва от гържавни облаги, апартаменти, вили и курорти. С денонощния си преводически труд той изхранваше семейство с четири деца, като обогатяваше българската литература с бисери от световната класика.

Този път на мъчаливо съпротивление бе довел Далчев до философията. През последните си години той – сам философ – се занимаваше упорито с големите мислители. Търсеше в тях опора и жизнена мъдрост. В разговор с мен на няколко пъти е споменавал, че не пише повече стихове, че „интересите са станали други“, че „през 60-те години са прокапали няколко стихотворения, за да пресъхнат съвсем“ и пр. Да си призная, аз не вярвах много на подобни изказвания. Струваше ми се, че е невъзможно поет като Далчев да спре да пише, че може би той изживява твор-

Дъщеря ми

ческа криза.

Едва години по-късно разбрах, какво голямо значение е отдал Далчев на цезурите с мълчание, които всеки голям поет трябва да има към своето време. Да мълчиш е понякога по-трудно, отколкото да говориш. В тези напрегнати мигове са се раждали стиховете:

„Мълчах години непрестанно
с опустошен от мисли лоб
и днеска от това мълчание
излизам аз като от гроб.“

Въпреки голямата си любов към България и всичко българско Атанас Далчев беше човек с голям, широк поглед към света. Може би точно богатството на неговата любов към Родината, философското му разбиране, че „страданиято превръща нашата любов в съдба“ го правеха човек със свободен поглед към света.

Най-силно се е запечатала в паметта ми последната ми среща с него. Заминавах за чужбина (ГДР). Някакво неясно предчувствие стягаше душата ми. Струваше ми се, че напускам завинаги своите, страната си, езика си, детството и младостта си.

Отидох у Далчев. Там заварих и Александър Муратов, с когото той превеждаше испанска лирика. Когато Муратов си тръгна, исках и аз да си взема „сбогом“ и изведнъж се разплаках, натежала от болка и от неприятностите на тогавашния ми живот. Така и казах на Далчев тогава:

„Струва ми се, че заминавам завинаги.“

Далчев се усмихна – и насърчаващо, и горчиво. И ми отвърна:

„Заминете! Това ще ви обогати. А думата „завинаги“ е много голяма за човешкия живот! Да не кажа: не съществува в човешкия живот...“

Заминах. Няколко месеца по-късно му изпратих цял стихотворения. Далчев ми отговори веднага с топли думи и похвали. Той пишеше:

„Трябваше да заминете за чужбина, за да напишете тези стихотворения.“

Това писмо беше краят на нашата кореспонденция и привидният край на неговото духовно настояничество, което – струва ми се – продължава и след смъртта му. Далчев си отиде, а моето предчувствие за емиграция се сбъдна. Но аз и досега чувам гласа на поета:

„Думата „завинаги“ е много голяма за човешкия живот.“

И ми става ясно, че Далчев не само е имал повече съпротивителни тела в кръвта си, но е притежавал – за разлика от всички нас, обезверените – и повече вяра в бъдещата съдба на България. Така и си е отишъл той – с отворени, очакващи очи.

“Песен на песните” – поетическа школа за много поети

Излъчено по ВВС

Понякога не си даваме сметка, доколко Библията и Светото писание са сложили отпечатък си върху нашата цивилизация. В днешния забързан и малко поизморен век, сред шумотевищата от автомобилни клаксони, реактивни самолети, ядрени опити и вестникарски сензации, ние забравяме да се огледаме около себе си, да забележим красотата на сградите, дърветата, улиците... Тук се издига островърха катедрала, там – балконите ни напомнят за Ромео и Жулиета, но ние вървим забързани, потънали в грижите си, слепи... И само през отпуската, ако сме щастливи да посетим, да речем, Италия, изведнъж заставаме очаровани пред Сикстинската Магона на Рафаел, пред стенописите и скулптурите на Микеланджело, пред орнаментите от Палата на дожите. И сякаш изведнъж забелязваме, как Библията е дала път на скулптури и картини, как нейните образи са се вмъкнали в архитектурата на църкви и палати, в архитектурата на нашето собствено съвременно мислене.

Светът на художника и скулптора е бил винаги много по-материален от света на поета, чийто инструмент е словото. Затова много по-лесно е да се установи приемствената връзка на Библията с великите художници – достатъчно е само да се вгледаме в сюжетите, които те изобразяват – стотиците Магони, Съдът на Соломон, Сватба в Кана Галилейска и т.н.

От древността до днес Библията е влиятелна и влияе и върху поезията. Ще се спра тук на една от най-обичаните нейни страници – „Песен на песните“. Тази книга от Библията, приписвана на Соломоновото перо е всъщност китка от еврейски любовни и сватбени песни. Дълго време Църквата ги тълкува като израз на Божията любов към вярващите. Едва немският поет Хердер им дава ново, светско тълкуване, признавайки ги за най-съвършената позната му до тогава любовна лирика.

Действително! Каква сила и простота на израза, колко земни, сетивни образи, какъв висок градус на чувството, което те люлее като люлка – ту до висините на екстаза, ту те отпуска – като опияняващо вино! Достатъчно е само да цитирам:

„Възлюбеният: „О, хубава си, моя мила, хубава си! Очите ти са гълъбови под твоите къдри. Косата ти е като стаго кози, кога слезат от Галаадската планина!“

Възлюбената: „Очите на моя любим са като гълъби край водни потоци, къпещи се в мляко, седещи в доволство... Той ме въведе в къщата за пируване и знамето му над мене беше любов.“

Подкрепете ме с вино, освежете ме с ябълки, защото изнемогвам от любов!“

Едва ли тези цитати имат нужда от особен литературен коментар. Те подкупват, увличат, обайват със свежестта и красотата на образите си, човек има усещането, че е пил от дъвен, златен потир и че по пръстите му е останало малко от неговия златен и дъвен прах... „Песен на песните“, написана в осем глави, без ритми и рими, е най-съвършеният пример за лирика в проза. Изградена като диалог между Възлюбения, Възлюбената и Хора, тя ни напомня и формата на древногръцката грама, но нейният лиричен заряд, патосът на хвалебственото ѝ слово са толкова високи, че са изтласкали назад всякаква сюжетност и основа за грама. „Песен на песните“ остава едно голямо и велико стихотворение в проза.

И все пак, в това стихотворение не липсват дори психологически характеристики. Възлюбената е показана в чисто женска, мека светлина – тя се възхищава от любимия, „примира“ от любов, търси го дори насън, понякога дори пожелава да е неин брат, за да го има винаги до себе си:

„Заспала съм, но сърцето ми е будно – ето гласът на моя възлюбен, който чука: отвори ми, сестро, моя мила, моя гълъбице, моя съвършена! Защото главата ми е цяла с роса покрита и къдрите ми – с нощна влага!“

Не такъв е показан Възлюбеният. Наистина и неговата реч е пълна с възхвала към любимата, но усещането е мъжко – той не „примира“, не изпада в екстаз, не се забравя – дори и в най-висшите моменти на любовта намира сила да прецени реално и каже:

„Заклевам ви, дъщеро Йерусалимски, в сър-

Със сценографката Изолде Витке в Берлин

ните и полските кошути: недейте буди и тревожи възлюбената, докле ѝ е воля!“

Образите, с които си служи Възлюбеният, са също по-различни, по-мъжки. Той казва на Възлюбената:

„Хубава си, моя мила, като Турца, прелестна като Йерусалим, страшна като воинство със знамена! Отвърни очите си от мене, защото ме възлюбват!“

Дори искри на ревност проблясват в речта на Възлюбения:

„Хор: „Обърни се, обърни се, Суламито, обърни се да те погледаме!“

Възлюбеният: „Какво ще гледате на Суламита като на хоро манаимско?“

И все пак, силата на „Песен на песните“ не е в психологическото портретиране. Нейната стихия е поетичната образност. Песента искри със сравнения и метафори – едновременно неочаквани, поразяващи с новостта си, но и неизмислени, взети направо от плодородната почва на Юдея. Предмет за сравняване е женското тяло и любовта – в друга литература това лесно би могло да се обърне в порнография. Но неизвестният творец на „Песен на песните“ съпоставя частите на женското тяло с всичко красиво, което е родила земята му. Той казва:

„Облите ти бедра са като огърлие, работено от ръце на изкусен художник.“

Коремът ти е като кръгло блъдо, в което ароматното вино се не свършва. Утробата ти – купен пшеница, обилен с кринове.

Двете твои ненки – като две яренца, сърнински близначета.“

А ето и едно сравнение, взето направо от географията и слънчевата хубост на източните градове:

„Очите ти са Есевонски езерца при Батрабимски порти. Носът ти – Ливанска кула, обърната към Дамаск.“

Сравнени по този начин, частите на женското тяло престават да звучат грубо – бедрата стават огърлие, коремът – блъдо с ароматно вино, гърдите – яренца на сърна... Древният

певец не се свени да опише и самия любовен акт, но той взема за това най-поетичните сравнения и метафори, взема ги от природата, където няма порнография и всичко е най-чиста лирика:

„Тази твоя снага прилича на палма и твоите ненки – на гроздове.“

Помислих си: да се качех на палмата, бих се хванал за клоните ѝ – твоите ненки биха били вместо гроздове и мирисът от твоите ноздри – като мирис от ябълка.“

„Положи ме като печат на сърцето си,

като пръстен на ръката си, защото любовта е силна като смърт!“

Образите от „Песен на песните“ са пределно конкретни, неизмислени, сетивни. Човек има усещането, че ги вижда със собствените си очи, че ги докосва с ръка. В това отношение „Песен на песните“ е много близка до търсенията на съвременните поети, чиято естетика ги кара да откриват красотата в заобикалящата ги свят – в онова, което можем да видим и докоснем. За да разберем разликата, достатъчен е един пример от нашата символистична поезия:

„И наяве, и насън ти си все пред мен – дивна като ясна нощ, свидна като ден!“

Въпреки звучността на тази строфа, човек трудно може да си представи, каква е тая жена, която е едновременно и като нощ, и като ден. Яворов, който е далеч по-конкретен, избира все пак сравненията „музика, лъчи“, т.е. из един свят достатъчно безплътен, неосезаем, съвпадащ със символистичното му веруе:

„Две хубави очи.
Музика. Лъчи...“

Далечният певец на „Песен на песните“ е къде по-земен и точен! При него очите на любимата са не само езера, но Есевонски езера и то – при Батрабимски порти, носът ѝ е Ливанска кула, обърната към Дамаск.

Към тази конкретност и първичност на образите са се стремяли поетите през всички времена. Тя съществува и до ден днешен като самородно злато у най-гениалните от тях или в народните песни.

„Песен на песните“ е възлунвала и възновявала много поети – от древността до днес. За първи път нейното влияние се чувствува през Ренесанса в сонетите на Петрарка. Под неин знак се изгражда и бароквата лирика на различни народи – англичани, немци, французи, италианци и испанци. Още през 1276 г. немският поет Брун фон Шьонебек я преработва, но влага в нея мистично, религиозно съдържание.

През 14 век се създава сборникът с легенди на среднонемски „Der maet krone“, повлиян от „Песен на песните“. Известно е влиянието ѝ върху бароквите поети – французин Гийом дьо Вармас, англичанин Джон Люли, испанец Луис де Гонгора, италианец Джанбатиста Марини.

Но всички тези малки, незначителни поети не успяват да се доберат до мощта на „Песен на песните“. Тяхното подражание е слабо и ги довежда до натруфения барокв стил.

И изведнъж – в Англия се появява един гений – Уилям Шекспир – поет и драматург едновременно. За него литературните критици в един глас говорят: „голям реалист“, „велик психолог“ и само рядко се споменава влиянието на бароквата лирика върху Шекспировите образи. Защото Шекспир разчупва бароквата рамка, излиза на свой път и налива ново вино в старите мехове. При него образите отново стават първични, конкретни, осезаеми. И ако неговата Жулиета казва за своя Ромео, че той ще бъде „по-бял от сняг върху крило на врана“, ние виждаме в този образ един далечен отблясък от „Песен на песните“.

До тази първичност на образите се приближава през немската класика само Хьолдерлин. Нека си спомним неговото стихотворение „Дъбът“, в което той казва за дървото, че „хваща небето, както орелът хваща пляката“.

Много се говори за влиянието на испанската народна песен върху творчеството на Федерико Гарсия Лорка. Но в стиховете на този съвременен гений са си дали среща много ветрове – там повява и андалузката циганска песен, мярка се силуетът на Салвадор Дали, искри с отблясъци и „Песен на песните“. Лорка създава своето „Канте хондо“ (Песен за любовта и смъртта) и като всички гени си черпи вода от много извори, без да загуби своята самостоятелност и оригиналност:

„Далеч усмихва се морето.“

Зъби от пана. Устни от небе.

– Какво ми носиш, моме тъжна, с гърдите голи и злочести?

– Синьоре, нося аз водата на морето!“

В нашата собствена литература „Песен на песните“ има дълга история. Голям неин ценител, един от преводачите ѝ, е бил Пенчо Славейков. Почувствал чара ѝ, Яворов назовава едно свое стихотворение, определило символистичната му програма – „Песен на песента ми“. Но лириката на поетите от кръга „Мисъл“ тръгва по друг път, скоро се отцепва от изконните образни корени и търси сравненията и метафорите си в света на музиката, лъчите, звездите и луната, само не и на земята.

Нашата най-млада поезия, силно повлияна от конкретния стих на Далчев и земната лирика на Багряна, изведнъж се насочи към образния свят на Библията. Борис Христов почерпи кладенчова вода от Писанието, в стиховете на Христо Фотев се чувства прякото влияние на „Песен на песните“:

„Колко си хубава! Господи, колко си хубава! Колко са хубави ръцете ти!“

И вземте ти колко са хубави!“

И на друго място, където сравнява коремите на жените със „злат-ни брони срещу смъртта на този свят“.

Днес ние заставаме пред „Песен на песните“ като пред старинна сграда с изящни балкони и орнаменти. Уморени от скучните прабоъгълни кубове на небостъргачите, ние осъзнаваме, колко древни са корените на нашата цивилизация и колко прекрасно – нейното наследство. Отново се учим да виждаме красотата на света, който ни заобикаля, да го изпъваме с образи като геца. Един от крайъгълните камъни на нашето ново усещане за нещата остава „Песен на песните“.

Религията в творчеството на Иван Вазов

Излъчено по ВВС

Големият български поет и писател, патриархът на нашата литература Иван Вазов от ранно детство се свързва с „Всичко българско и родно“. Той израства в полите на Балкана, в неговата душа звучат бистрите потоци, полята и горите на България, тъжните песни на жетварките и гордото веруто на Левски.

Но Иван Вазов израства и с нещо друго, потъпквано и премълчавано години наред от тоталитарните критици. Той запомня от малък набожната молитва на майка си пред иконостаса, сам често застава пред образа на Бога и влива трепетни устни в хора от молещи се, изстрадали и уповаващи се в Небето сънародници. Възпитан в религиозен дух, Иван Вазов остава до смъртта си дълбоко вярващ човек, редовен посетител на храма Господен. Свидетелство за това намираме не само в неговата биография, но и в творчеството му – в десетки негови стихотворения, разкази, романи.

Комунистическите критици не само че подминаваха тази страна на Вазовото творчество, но се опитваха да я омаловажат.

Епохалната Вазова творба „Под игото“ започва със сцена в чорбаджи Марковия дом, където бащата прави строга забележка на сина си, заедно е станал от масата, без да се прекръсти.

Критиците от тоталитарно време тълкуваха този детайл като „реалистично битописание“. Те оставаха слисани и пред главата „Зелената кесия“, където Вазов извайва сияйния образ на духовника Йеротей, сам разтворил кесията си и дал жълтиците си за народното дело. Беловласият образ на отец Йеротей, съвършено пречистен от всякаква сянка на грях, се тълкуваше като „поетическо преувеличение и идеализация“. Но нека припомним, че подобни светли, пречистени герои, при това – лишени и от сянка на недовъзможност, са се удавали на малцина автори в европейската литература. Техният неземен и в същото време – напълно реален образ може да се роди само изпод перото на писател, дълбоко вдъхновен и вярващ. Отец Йеротей, а и дякон Викентий – разкъсан между съзнанието за грях и подвига на народното дело, са величествени паметници на българския духовник. Техни паралели в европейската литература можем да намерим единствено при Достоевски (образа на стареца Зосима от „Братя Карамазови“) и при Юго (образа на епископа Биенвеню от „Клетниците“).

Дълбоко сраснал с българския дух, с православие, Иван Вазов описва героите си като набожни хора. Не само чорбаджи Марко, но и баба Цена от „Иде ли“, и баба Илица от „Една българка“, и дядо Йоцо, и Бойчо Огнянов, и слепецът Колчо живеят с вярата Христова. Първото, което баба Цена прави, разтревожена за сина си, е да се помоли Богу. Насълзеният от

умиление по българското дядо Йоцо се прекръства и благодари на Бога, че е „видял“ „български паша“. И Бойчо Огнянов, и Колчо са редовни посетители на църквата. Вярата на баба Илица от „Една българка“ е още по-силна – тя не се изчерпва с набързо прочетената молитва над внучето ѝ. Баба Илица вярва, че добрината, която е искала да стори на бунтовника, е спасила живота на детето.

А в един друг разказ – „Коледен гар“ социалната критика на Вазов се преплита с християнската идея да сторим добро на ближните си по празниците.

Иван Вазов свързва своето религиозно чувство с българщината.

Нещо повече – българският дух у него е неделим от вярата. Най-силно това се чувства в баладата „Клепалото бие“ – една от най-хубавите и най-упорито пренебрегваните в нашата литература. В „Клепалото бие“ Вазов разказва за един калугер, посечен от турците в „обител света“ и „приел за Христа мъченишки венец“. Отпозава са минали години и въпреки това на това място всяка неделя

„гласът на клепало разнася се тайно по ближни долове, из глухи гори“.

В своята „Епопея на забравените“, която покойният Константин Гълъбов наричаше „ненадминат връх в европейската литература“, Вазов извайва образа на дякон Левски – бунтаря-монах, неприми-рил се с ограничения свят на манастира.

„Манастирът тесен за мойта душа е...“

Този бунт срещу църквата (който навремето ни тълкуваха едва ли не като „атеизма на Левски“) е подобен на Ботевия, но и като у Ботев е поставен на морална основа, защото Бог „слуша тия, що ридаят“

Пътят към рая минава за Левски през страданието. Чрез Левски Вазов казва:

„че не таз килия извожда нататък,
а из света шумен пътят е по-кратък“
„че сълзите чисти, че вдовешки плач,
че потът почтеный на простий орач,
че благата дума, че правото дело,
че светата правда, изказана смело

.....
са много по-мили на Господа вишни
от всичките химни и тропари лишни.“

Бунтът на Левски във Вазовото стихотворение не е бунт срещу религията. Чрез него Вазов се застъпва за идеалите на първичното християнство, за простите добродетели на Евангелието. Нещо повече – посветил живота си в служба на народа, Левски на Вазов се издига до величието на Христа:

„Той биде обесен.

О, бесило славно!

По срам и по блясък ти си с кръста равно!

О, бесило славно! Теб те освети

смъртта на героите. Свещено си ти!

...И смъртта на тебе, о, бесилко свята

бе не срам, а слава нова на земята

и връх, откъдето виждаше духът

към безсмъртието по-прекия път!“

Достатъчно е да разгърнем събраните съчинения на Вазов и ние ще се натъкнем и на други стихотворения, в които той дава непо-средствен израз на своето дълбоко религиозно чувство – творби като „В храма“, „Старата икона“, „Де е Бог“, „Благодаря ти, Боже“, „При Рилския манастир“, където усещането за красотата на природата се слива с търсенията на духа, що

„блуждае в хаоса, до Господа отива,
на мирозданието в тайните се влива“.

Едни от най-хубавите и свежи Вазови стихотворения са писаните за деца. Цели поколения са израстнали с тях, знаят ги наизуст. Има ли българско сърце, което да не трепне при „Аз съм българче“ или при „Песента на синчеца“?

Но към тези лирични бисери спада и едно стихотворение – преди – познато на всяко семейство, рецитирано от децата преди заспиване, едва ли не – първото, на което майките им ги учеха. Това стихо-

творение дълго време бе отгадено на забвение. Ще си позволя да го цитирам цялото, защото то е от същото значение за българската младеж – особено сега, в трудни времена – както и „Аз съм българче“. Думата ми е за „Молитва“:

„Дядо Господи, прости ме,
моля ти се от душа!

С ум и разум нагари ме –

да не мога да греша!

Запази ми ти сърцето

от зли мисли и неща!

Всичко виждаш от небето:

зло до мен недей праща!

Дай на мама, дай на тате

здраве, сила и живот,

мир, любов на всички братя

и добро на наш народ!“

С пожелание към всички български деца отново да научат това стихотворение ще си позволя да завърша тази статия.

Да се завърнем отново към корените на всичко българско, да намерим устоите, които са държали изправена нашата нация столетия наред!

Завинаги с Бургас и морето

Интервю на Стефан Костов с Мария Кондакова, в. „Бургас днес“, 1 юли 1993

Кой ти даде първите тласъци към тайните на поезията и към перото? – питаме 2-жа Кондакова в приятната юлска разговорка на чаша кафе.

Първият, който ме тласна към творчеството, бе баща ми – свещеник Иван Кондаков. Той ме накара да залюбя и театъра, и езиците. А после дойде творческата атмосфера на кръжока „Ап. Манчев“, в който бях с моите приятели Христо Фотев, Николаи Лайков, Илия Буржев, Венда и Георги Райкови. Ние заедно се докосвахме и вслушвахме в магията на морето, израстнахме в тази невиджана бургаска атмосфера.

Кой е за теб творецът-еталон?

Най-много обичам Есенин и Ахматова, а от нашите поети – Яворов.

И досега не мога да се освободя от Есениновата образност, от драматизма на Яворовите стихотворения.

Кои са любимите ти композитори?

Чайковски.

От драматурзите?

Шекспир. Моя вечна мечта е да поставя на сцената „Крал Лир“. „Хамлет“ също ме привлича с търсенето на смисъла на човешкия живот. Но аз се страхувам да „правя“ тези пиеси, защото знам, какво представляват те. Режисьорът трябва да омъдрее, да стане над 60-65 г., за да се захване с тези гениални творби.

Кое двустичие е завладяло мисълта ти и не те оставя?

„И стало беспощадно ясно:
жизнь прошумела и ушла!“ (Блок)

Най-тежкият миг в живота ти?

Денят, когато почина баща ми.

А най-радостният?

Слава Богу, имала съм много такива мигове, но най-най-радостните са тези – раждането на децата ми.

Югът или Северът те привлича повече?

Разбира се, Югът, защото съм си бургаско чедо.

Любимият герой от световната литература?

Наташа Ростова в младините ми и Ана Каренина в сегашните ми дни.

А къде би избрала да живееш до края на живота си?

Само в Бургас и край Бургаския залив.

Йордан Йовков и християнството

Излъчено по ВВС

Големият български писател, сърцеведът, изразителят на българската душевност Йордан Йовков, изгражда творчеството си върху основата на християнските идеали.

Много се е говорило и писало за Йовков – романтика и реалиста, за Йовков – поклонника на красотата, но се отбягва да се каже, в какво именно се корени този романтизъм, какъв е този идеал за красотата, покорил целия Йовков свят.

Взгледите се по-задълбочено в творчеството на големия наш писател, ние неминуемо откриваме в него християнските добродетели и идеали: идеята за помощ към ближния, за Божието наказание при вършене на зло, за превъплъщаване на грешника при среща с добър човек и дори идеята за възмездие, което наказва сребролюбивия и жестокия.

Типичен пример за връзката на Йовков с християнството е разказът му „Серафим“. Името на главния герой в този разказ не е случайно. Йовков изгражда образа на един беден човек, който дава последните си пари на една сиромашкина. Серафим не мисли дори, че палто му е цялото в кръпки и че не ще може и тази зима да си купи ново. Неговият свят е в странно противоречие със света на Еню, заможен селянин, който отказва помощ на нещастната жена и направо отсича:

„Нямам пари аз, нямам!“

И ето: още в този разказ ние намираме ключа за цялото Йовково творчество: тук е светът на реалните, груби хора в конфликт със смирените, кротките и добрите, които ни гледат с очите на светци от българските икони. Йовковият реализъм идва от сблъсък с живота, неговият романтизъм изблъсква от дълбоката му вяра в християнски-те добродетели. Разказът „Серафим“ не е ли взел идеята си от притчата за лептата в Евангелието? Не

напомня ли Серафим на бедната вдовица, гала последната си лепта за още по-бедни от нея? Разказът на Йовков завършва с гуми, които напомнят проповед на Христос:

„Пък ако ми е писано, с това палто може да се представя и пред Бога. То там, на онзи свят, туй палто може да ми помогне! Може пък там да ми дадат ново палто, златно, тъй да се каже, скъпоценно!“

Преклонението на Йовков пред красотата не е преклонение само пред външната хубост. Красотата е за него в човешката душа, в дълбоко заложената у човека стремеж към доброто и нравствеността. Като лястовичка влиза Боряна в мрачния дом на стария Златил – скъперника, погубителя на родния си баща. Но силата на нейното вярващо в доброто сърце преобразява стареца и ето – в края на пиесата той пада на колена и моли Бога за прощане.

Идеята за красивия външно и вътрешно човек е свързана в Йовковото творчество и с идеята за прощането над разкаляния се грешник. Режисьори и драматурзи се трудят над драмата „Албена“, опитват се да предадат сценично нейната „необяснима“ магия. А ключът е в последната сцена, когато грешницата Албена застава смирено пред селото и моли:

„Млада съм. Сгреших. Простете!“

Едва тогава се обръщат всички сърца към нея и всички – дори и жените – признават, колко е красива.

Идеята за Божието възмездие над непокаялия се, груб, жесток човек е дала път на много Йовкови разкази. Един от най-хубавите от тях е разказът „Сенебирските братя“. Двамата Сенебирски братя – свирепи, хищни и зли като вълци загиват един след друг. Но заедно с тях повяхват и двата бряста пред къщата им – като полчища за Божието наказание, като знак, че Бог забавя но не забравя.

Има грехове, които са за Йовков толкова тежки, че не могат да бъдат забравени, дори и когато човек се е отвърнал от тях и се е устремил към доброто. Един от тях е грехът спрямо родната земя и спрямо родната рожба. Във великопленната старопланинска легенда „Индже“ Йовков описва разкаляния се разбойник, опустошителя и грабителя на хиляди български села. Душевната сила на неговата жена Пауна, нейното мъчаливо отрицание на злото преобразяват Индже. Ние го виждаме в разказа като съвсем нов човек – от убиец и грабител той се превръща в защитник и покровител на българите. Хората забравят за предишните му злини и го благославят. Но над Индже тегне Божието проклятие, изразено чрез гумите на полуубития свещеник, който някога се е надигнал изпод труповете на изкланото село, за да извика: „Анатема!“

И Индже загива – в Йовковия разказ това не е случайно – от ръката на собствения си син, когато някога е осакатил и отхвърлил.

Силата на любовта, както и темата за красивия вътрешно човек, е един от основните двигатели на Йовковото творчество. Любовта е за Йовков не обикновеното влечение между мъжа и жената. Тя е нещо силно и свято, превъзможва прегради, пречки, прегразсъбъщи. Любовта е свързана с необикновената мощ на човешката душа и носи благословията на Бога. В разказа „През чумавото“ Тиха превъзможва страха от ужасната болест, приближава се единствена към своя чумав любим, слага главата му на коленете си и го заглежда в очите. И ето:

„Отзад, от потъмнялата икона Исус ги гледаше и вдигаше десницата си.“

Йовковото творчество е един своеобразен диалог с Бога, с моралните устои, дадени ни от християнската вяра. Дори когато е изтерзан и

измъчен, Йовков обръща лице към Всевишния, към Него той отправя своето човешко „Защо, о Боже, тъй си отрегил?“. Разочарованият от войните писател създава един от най-силните си разкази „Вълкадин говори с Бога“, в който чуваме не само гласа на стария Вълкадин, загубил синовете си, но и горещия въпрос на самия Йовков: „Защо, о Боже?“. „Вълкадин говори с Бога“ е разказ, който звучи актуално и до днес, в нашия обръкван от неправди и разделен от граници свят.

Може би най-силно християнската идея за обединението на всички хора в името на доброто е изразена в разказа „Светлата нощ“. Тази творба (макар писана по-рано) е като че ли отговор на „Вълкадин говори с Бога“. В нея пак се описва границата, разделените от две държави хора, един беден човек, който не може да види гъщеря си и дечицата ѝ. Но над всичко това – като някаква побеждаваща магия се издига Великденското пеене на гърци и българи, чудният и свят Евангелски текст, подчертан от опълченеца Чаню:

„Елате при мене всички скърбящи и обременени и аз ще ви утеша!“

Ние не можем да разберем напълно Йовковото творчество, без да се вникнем в неговите корени, без този горещ, човешки, викащ от болка диалог с Бога. Ние нямаме – като руснаците – един толкова православен автор като Достоевски. Но ние имаме един дълбок, потриращ до сълзи автор като Йовков, търсещ Бога в човешкото сърце, откриващ Го дори в грубата житейска делничност. Само изпод този тъгъл можем да си обясним силата на Йовковите образи и магията на неговото слово.

Казано на крак

Интервю на Росица Русева с Мария Кондакова, излязло под заглавието „Вампир на Страшимиров преведен на немски“ във в. „Черно море Юг“ от 19 август 1996

Кой те подтикна към поезията?

Баща ми ме въведе в литературата. Създаде ми духовен климат. У дома се слушаше класическа музика, говореше се за театър. Но все си мисля, че има и нещо друго. Това, което на човек му е вродено, остава и го следва по петите.

Кога публикува за първи път?

Бях петнайсетгодишна, на ученическа бригада в село Зидарово. Нощно време излязах навън и дълго се вглеждах в звездите. Ярки, южни звезди. „Тиха вечер“ написах в една от тия нощи. Отпечатана го в една многотиражка – „Черноморски комсомолец“. Вестничето се ръководеше от Христо Фотев. По-късно се запознах с поета.

Колко стихосбирки си издала досега?

Само две. Първата излезе през 1993 г. в издателство „Златороз“ – София. Забавянето ѝ бе по вина на тоталитарния режим. Ако я бях издала преди, цикълът „Обвинение“ нямаше да излезе. Друга причина беше и произходът ми. Баща – свещеник, съпругът ми – германец, а през 1975-1976 година брат ми демонстративно отказа да отиде на изборите. Бяхме обявени като персони нон грата.

Премиерата на втората ми стихосбирка „Дванадесет апостола на любовта“ ще се състои утре, 20 август, в галерия „КА“.

Мотото на твоите стихове?

Обичам те, Родино!

Изпитваш ли носталгия?

Тя ме напада в неочаквани часове. По-точно това е едно разнежване. Тогава пиша.

Член си на Съюза на писателите в Германия. Защо това не стана по-рано в България?

Преди беше невъзможно. Сега вече е възможно, но още не мога да се ориентирам по отношение на съюзи-

те, които са тук. Искаше ми се да бъда между сериозни хора.

Не съм единствената чужденка в немския съюз. Едно от големите имена е Михаил Кундера, чешки автор. Има един българин – Асен Асенов и един руснак – Лев Толелев.

Прежеждала ли си нещо от български?

Да, преди две години с една германка преведохме пиесата „Вампир“ на Страшимиров. Още е в чекмеджето ми и не е публикувана.

Ти си и режисьор. Колко постановки имаш в Германия?

Няколко. „Сганарел“ по Молиер, оперен спектакъл „Дон Жуан“ (Моцарт), „Призраци“ на Ибсен, „Кисинг Год („Да целунеш Бога“) по Фил Янг, „Островът“ по Фюгард.

Какво е за теб изкуството?

Големият стремеж на човека към свобода. Не говоря за политическа, а за освобождаване от стереотипното мислене, за освобождаване на чувствата от закостенели обичаи.

Как изглеждаше Бургас в твоето детство? Остана ли е нещо от онова време и днес?

Бургас си беше тихо, приятно градче, което миришеше на сол и море. Останало е нещо от неговата романтика. Бургазлии са по-друг народ. Те са бохемите, моряците, хората на изкуството. Не изключвам другите професии, но това е дало облика на тоя град. Детските ми спомени са свързани с Бургас. Винаги съм се чувствала и ще се чувствам бургазлийка.

Венга Раїкова

МЕЖДУ БОЛКАТА И КОПНЕЖА

Името на бургаската поетеса Мария Кондакова не е ново за почитателите на поезията. Нейните романтични стихове с привкус на море, стаена болка и копнеж по неизвестното избликуват спонтанно от душата ѝ още през 60-те години, когато бургаските поети наистина бяха едно семейство от приятели, всеки от тях с неповторимостта на съдбата си и творческата си индивидуалност. Тя не е единствената от поколението, чийто поетически дебют в самостоятелна книга закъсня твърде много. Но времето поставя всичко на мястото си... Десет години Мария Кондакова живя далеч от България – тя вкуси от емигрантския живот, от участието на т.нар. невъзвръщеници. През това време нейни стихове под името Мария Агнеса се появиха в Би Би Си – Лондон, сп. „Бъдеще“ – Париж, „Дойче веле“, „Свободна Европа“. Но своята книга тя пожела да издаде в родината си.

Поетичният сборник „Забранена тетрадка“ (ИК „Златорогъ“ – София) е заключил в страниците си един лиричен летопис на съдбата на Мария Кондакова – превратните пътища на живота ѝ, любовните трепети, болката по невъзвратимото, копнежа по родината. Двата от общо трите цикъла в сборника – „Огнище“ и „Завръщане въкъщи“ са пропити с неповторимите усещания от детството, с дъха на морето, на родния град и с един задъхан вътрешен диалог със света – зримия и незримия: „Измъченият със света говори...“ Преобладава мотивът за родината, претворен в различни нюанси на емоционалните внушения в стихотворенията „Родина“, „Към Родината“, „България“, „Към България“. Далеч от нея носталгията по съкровено набъбна в душата на поетесата, за да се излее в стихове, въплътени стаената болка и копнежа:

„Оставих своя дом със двата кипариса,
застанали до портата на стража
и ничия десница не ми писа –
нито приятелска, нито пък вража.“

Неутолила страстна си към неизвестното, поетесата винаги носи у себе си изконно-съкровено, което я връща към корена, към огнището.

„И аз не вярвам, че домът ни надживява“ – споделя поетесата в стихотворението „Реквием“, а в „Към Родината“ носталгично-задушевно изповядва: „В сърцето ми ти все си същата“.

Копнежът за бряг, за опора и равновесие е намерил може би най-верния поетически еквивалент в стихотворението „Присланище“:

„Кога най-после и къде аз ще пристигна?“ Изграждайки своето пристанище „от най-неразрушимото – от болката“, тя е готова да го разтвори като преръдка за всички изтерзани страдалци и да съхрани техните „жестове, погледи, усмивки“. Може би най-осезаемо, изтънчила сетивата до болезненост, е носталгията по родния град – с мириса на детството, на чайките и безкрайността („Носталгия“). Стихът „Едва ли ще забравя някога Бургас“ се изтръгва от душата ѝ като песенен мотив, за да ни доведе по следите на споме-на, който винаги я преследва и привлича неугържимо.

Двата цикъла, твърде сродни по поетичните мотиви, бележат определено романтичния натюрел на поетесата, характерен още в ранните ѝ стихове. Такава би останала и в съзнанието на непревзвездена читател, който тепърва ще я открие, ако отсъстваше цикълът „Обвинение“. Тук самата аз, която познавам Кондакова повече от тридесет години, се натъквам на стихове, запълващи вакуума от времето, което ни разделя. Тематиката в цикъла „Обвинение“ насочва към житейската зрелост, дошла не само от годините, но и с прозрения, пропити с горчивина и болка, които не са само лични, но и общочовешки. Стихотворенията „Мъртвите станци“, „Цената“, „Червената милиция“, „Доносите“, „Свещ“ и други звучат като вик на една обременена памет, на една човешка съвест, която не е останала безпристрастна към рецидивите на времето – не може и не иска да ги забрави. В стихотворението „В гва куфара да побере-реш живота си“ Кондакова е синтезирала най-точно усещанията си за абсурдното и алогичното, довело до тихия бунт на душата ѝ:

„В гва куфара да побере-реш живота си,
прочетените книги, мислите, мъжа любим...
От гнес нататък ти Голгота си
и пътят към дома – невъзвратим.“

В този цикъл поетиката на стиха е по-различна – гумите са оголени, точни, почти директни, метафорите – съзнателно заострени. Не страх и отчаяние, а болка и непримиримост към човешката низост, неоправданата жестокост и грубото вмешателство в съдбата на хората звучат в стиховете на поетесата, приела доброволно своя нелек жребий на изгнаница.

Лиричните творби в сборника „Забранена тетрадка“ са дълбоко съприживяни и изстрадани. Убедена съм, че те ще намерят радушен прием сред почитателите на мерената реч и ще ги направят съпричастни на проблемите, които поетесата поставя.

КЪМ БЪЛГАРИЯ

Напускам с огорчение земята ти,
реките бистри с камъните бели,
горите тъмни, със които се замаят
полетата ти зрели.

Кажу, не бяха ли ръцете ми като реките ти широки
и жадни за живот, и хубост, и наслада?
Не бяха ли очите ми по-бистри от потока
и стъпката ми – по-свенлива от сърничка млада?

Разпъна ме на кръст като реките си.
Като горите си – със сянка тъмна ме заметна.
И рамене презгърбих като планините ти,
завих от болка сред полето неприветно.

Кажу ми, кой откърми в теб подлеца?
Доносникът от твоюта селска гръд ли сука?
С какви слова си възпитавала крадеца
и на убиеца ли каза ти: - „На слука!“?

Сега напускам твоите жита горчиви
и сянката на твоите орлици!
Дано ми върне шепотът на твоите орехи шумливи,
звездите ти, сърцето ми заболу със карфици!

Дано ръцете ми отново да зажаждат
трънлива роза да откъснат!

Душата ми дано отново милост ражда
и във очите ми сълзите не пресъхнат!

Паруш Парушев

ХЛЯБ, СОЛ И НЕБЕСА

(Предговор на книгата „Трапеза за своите“)

Стана вече традиция в разгара на лятото в София, а после и в Бургас да се виждам с Мария Кондакова. Някога – много, много отдавна (прощавай, Мария) като редактор в тогавашния вестник „Народна младеж“, публикувах на първа страница прекрасното ѝ стихотворение „България“, а скоро след това тя потърси спасение в Германия. Разказвала ми е, но само тя истински си знае, какво ѝ е струвало това. Но така или иначе онзи момент Мария се намира между две физически и духовни пространства, свързва ги така естествено, както естествено у нея се съчетават пастелната мекота на характера с онази неподозирана твърдост, готова да я превърне в крепост, защитаваща същността ѝ.

От горчив опит знам, че когато напуснеш мястото, което истински обичаш, то се превръща за теб в религия, а ти – в негов поклонник.

Така си обяснявам и молитвеността в сказа на Мария Кондакова. Бих нарекъл библейски начина, по който поетесата говори в стихове за обикновените, но толкова святи неща в живота си, с обикновени, но излъчващи енергията на съкровено гуми. На този фон е толкова естествено същността на тази поезия да може да бъде определена с една дума: любов. Една любов, която се разпространява между трите си библейски начала: хляб, сол и небеса.

Кирил Бъчваров

“БАЛКАНСКИ ГРЕШНИЦИ”

ПРЕДСТАВЯТ МАРИЯ
КОНДАКОВА КАТО ПРОЗАИК

След стихосбирките „Дванадесет апостола на любовта“ и „Забранена тетрадка“ сега Мария Кондакова ни изненадва с дванадесетте си разкази и новели от сборника „Балкански грешници“.

В основата на всички текстове стои действителен случай или легенда. Независимо от това персонажите, с които читателят се сблъсква, го отвеждат в миналото на нашия народ или в настояще.

С много любов и поетично възхновение авторката е работила върху кратките си разкази и новели. Героите ѝ намират упование във вярата си, подчертавайки традиционните добродетели на нашия народ. Такива са Мирчо от „Последния сънародник“, Кагънка от „Седемте чучура“, Лазо от „Предчувствие“, Ганка от „Големите български мелници“... Грешниците на Кондакова са хора от различно тесто, но те всички търсят красотата и добруването за себе си. Такъв е Наско от новелата „Низвергнатият“. Макар и уродлив физически, той носи поетичното в себе си и се прекланя пред красотата на мащехата.

Ганка ще моли за блудния си осиновен син Васко с гумите: „Боже, смилу се, Боже!“, когато тоталитарният съд в миналото ще го осъди на смърт.

Грешници са и г-р Атанасов, престъпил лекарската си клетва, и бившият милиционерски началник на паспортното отделение, запазил поста си и през демократичните промени, и похотливият поп Димо от „Изповед“, и дядо Пеньо – подстрекателят.

В описанията Кондакова на места постига ювелирна символика.

Цялата книга е пропита с някакъв лиризм, несвойствен за прозаичните, което е достойнство на творбите и принуждава читателя на един дъх да прочете всичките дванадесет разкази и новели.

Иван Ванков

ЗА ГРЕХА И РАЗКАЯНИЕТО

Две неща трябва да долови читателят на тази книга дори при бегъл прочит, за да стигне до същината ѝ. Първото е, че под „балкански грешници“ М.Кондакова разбира не произлезлите от района на Стара планина (Балкана), а чедата на нашата земя, която попада в самия център на широкото понятие Балкани – Балкански полуостров. В този смисъл авторката, прекарала 20 години в Западна Европа и Германия, оспорва – и дори се отлъчва – срещу традиционната теза за това място като за врящ котел от страсти и конфликти. Тази морална опозиция ще срещнем ту като увереност, че грешникът ще достигне до разкаянието, ту в горещата защита на жертвите на греха и надеждата за изкупление.

Второто нещо е изключително високата степен на автентичност, която, независимо от художествения рисунок, без съмнение разкрива идентичността на прототиповете.

Имаме среща с авторка, която във времето на географско отдалечаване от земята си, повече от всякога духовно се е сближила с нея, с корените ѝ, със страданията ѝ като симптом на безкрайната жизненост на нейните чедата. С гледаше много по-широко и по-светско от традиционното възприемане на религията, героите на Кондакова намират във вярата си не толкова упование, колкото целебна сила за възкресяване на българските добродетели. Грешниците на Кондакова, независимо дали са се поддали на политически бяс и са тръгнали да унищожават сънародници, да клеветят и зачернят родове, независимо дали са слуги на безумна и безмерна страст в ущърб на други хора – всички те рано или късно се изправят пред своя самосъд. И най-голямото наказание идва, когато жертвите искат милост за грешника. Това е моралният камшик върху душата, с който не може да се сравни никой човешки съд, колкото и големи да са неговите претенции за справедливост и несубективност.

Ганка ще моли за блудния син Васко: „Боже, смилу се, Боже!“, когато срещу него са милиционери, прокурор, тоталитарен съдебен състав и викащата, нажежена от ниски страсти тълпа.

Лазо ще търси с виновни очи Сръбкинята по всяка железопътна спирка, защото наказанието за греха на неговия другар в душата му от ден на ден тегне по-силно.

В тази редица идват другите грешници – лекарят г-р Атанасов, изменил на клетвата си, бившият милиционерски началник, успял да се вкопае в полицията при демократичните промени и продължил да тормози жертвите си, скрит зад тъмните си очила; похотливият поп Димо; хитроумният „шишкач“ дядо Пеньо, който тласка доверчивия си внук неусетно към убийство.

Художествената прозорливост на авторката я води и към теми, които тепърва ще бъдат обект на претворяване за много бъдещи автори. Една от тях е сблъсъкът на представата за демокрация с реално действащите ѝ механизми и процеси. Циганчето Мирчо от емигрантския лагер ще намери „хубава“ работа, но ще се върне инвалид от първите работни дни. Росица ще пристигне щастлива в родния дом, с новите навици на сво-

ЧЕРВЕНАТА МИЛИЦИЯ

Червената милиция бугува в тъмнината.
Очите ѝ подпухнали не спят.
Пронизват всяко кътче на душата.
Като на звяр очите ѝ горят.

Кой свети през нощта и дълго не заспива?
Кой вдига гух и непокорен врат?
Червената милиция и в тъмното е жива!
Протегне ли ръка, изчезваш непознат!

Тя има дълги коридори и стени от сълзи -
там име майчино напразно не зови!
Тя има вихри кървави и бързи!
През прага ѝ престъпниш ли, надежда остави!

Тя пази списъци – по-черни от земята
и името ти в тях ако закомвено стои,
убиецът те сепва и в съня ти,
и от присъда или Бог не се бои!

Червената милиция бугува в тъмнината.
Очите ѝ на нощен звяр искрят.
И паят близките ти свещи за душата,
но името ти - гаже и пред Бога не мълвят!

***

Аз сега съм далече, далече
и от себе си, мили, дори.
Нямам пъстрото шито елече,
нито пъстрия смях отпреди.

Нямам вече горещата воля
и до късно сама не сега.
И потъвам полека надолу
в една тъмна от чувства вода.

Аз сега съм далече, но зная,
че сънят ми е тежка кола
и ще слеза от нея накрая,
ще ми кажат: „Добре си дошла!“

ОГНИЩЕ

Душата ми докосна зрелостта.
При близките си се прибрах.
И топла беше стаята, загърната от доброта.
Да не напускам този дом си обещах.

Аз гледах пламъка в огнището му как светлее
и въглените пареха нозете боси –
за първи път разбрах защо живея,
за първи път сърцето ми покои попроси.

Бе светла стаята от златното огнище
и близките ми спяха златен сън.
И вслушвах се в гъха им като нищий
и молех се да ме приемат, идеща отвън.

ДАР

Морето ме посрещна със пристанища и хора.
Със вик на гларус, със предчувствие за стих!
След всеки тръгнал сред морето кораб
аз нещо скъпо потопих.

Но гаге ми морето хоризонтите в замяна
и над горчиви заливи властта!
И кърпата от бяла пяна,
с която махам на света!

ЗАЛИВ

Сърцето ми е пълно с лъжливи светлини,
в които залезът разтваря бреговете.
В сърцето ми гърветата лугуват,
съновидения разказва студенеещият пясък
на есенните плажове следобед
и бурното море изхвърля на брега
като черупки мислите за бъдещето.

Сърцето ми се пълни с гуми
и с равномерна, златна светлина,
забравя грубите, реални очертания,
с които се обличат къщи и предмети
и е готово за любов лъжлива,
за обещания, отлитащи по вятъра,
за пясък между пръстите на босите нозе
и време – пясъчен часовник.

Сърцето ми, подобно лампа,
блъскана от вятъра, звучи
и без да искам, то самото се превръща
в един разлистен, златен залив.

Оставих своя дом със двата кипариса,
застанали до портите на стража
и ничия десница не ми писа –
нито приятелска, нито пък вража.

Но колкото навлизах в пъстър свят,
растеше двойно къщата зад мен
и стаите ѝ ставаха палат,
а дворът слънчев – оксижен.

И всяка вещ бе скъпа като злато.
Невидима, докосвах се аз пак
до прегорялото в саксията мушкато,
до книгите със диамантен прахоляк.

Догдето бързах да живея като бързоход,
едно гърво бе расло в нея и бе дало плод.

***

Утеша сърцето ми, о Боже!
Бялата луна не спи.
Вятърът тополите тревожи
и един глас неотстъпно ми шепти.

Не намирам аз покои отдавна –
като ехо той из улици звучи!
Като сянка той в дома ми се прокрадва
и прогонва звуци и лъчи.

Този глас ме следва неотменно!
Той на спомена е тъмното крило.
Но обърна ли се – няма никого зад мене.
Нищо сякаш никога не е било.

ЗАВЕЩАНИЕ

Ако умра, не ме заривайте в земята!
За моето тяло там ще бъде тясно.
За моето тяло, свикнало живота да посреща,
да ври в ръцете му, само да носи мириса
на пот, на сила, на коравост!

Ако умра, не ме заривайте в земята!
Аз никога не съм ѝ служила.
За гърлото не ме е стягала,
не съм привеждала очи над хляба,
като бедняк не съм вървяла скромно и прибрано.

Хвърлете ме като моряците – в морето!
Със сто салюта – затова че своята гуша раздавах,
със още сто – за туй че празника и песента обичах
и със хиляда – затова че тръзвах и се връщах
и в предварителен портрет не се побирах!

Ако умра, хвърлете тялото ми във морето!
Жестокото ми, силно тяло,
горещо като Африка,
и мощно, страстно като Зевс!

Не ме заравяйте във тясното,
да се избавя искам от властта му
и да се слея най-накрая с вятъра –
със своя брат и със водата – своята сестра!

***

Усетих по сърцето си, че лятото се свършва.
Прозорецът ми се затвори. Дръпна се пердето.
Останах с книгите си, както някога, през
детството.

Усетих по сърцето си, че лятото се свършва.
Далеч остана мъртвото вълнение,
което нищо никога не е родило,
а пясъчните брегове подронва.
Далеч е крясъкът на гларусите, надалече са
и лодките потънали, и лодките,
които гледат със носталгия морето.

Останах най-накрая насаме със себе си.
Избистрени са от стихите чертите ми.
Прозрачна е опънатата кожа.
По листите изписани разбирам аз,
къде най-много ме боли.

Усетих по сърцето си, че лятото се свършва.

ФАР

В далечината на морето – фара
с предчувствие за бурята пулсира.
Око със златни мигли се отваря и затваря –
една надежда не замира.

Пазач на гладната надежда!
Пастир в жестоки времена!
Изправен сред морето, той се вглежда
във идната бушуваща вълна!

Стои на канарата фара.
Като поет закриля нежността!
Сигналите си той – като весла – веслярят
потопя в мрачината на света!

Низвергнатият

Никои нямаше да узнае, кой е убил чичо Стоян, ако дядо Пеньо, баща му, не беше проговорил. Отначало не обърнаха внимание – отдадоха го на старческа изкуфалост – дядото въздишаше дълбоко, спираше напред-назад, сякаш започваше да се клати напред-назад, сякаш искаше да разбере главата си:

– Каква я смятахме, сине, каква излезе! – повтаряха като напев напуканите му устни.

Арестуваха Герги, съседа на чичо Стоян, защото двамата се бяха карали за педя дворно място и Герги – разлютен като пчела, кога ѝ вземат меда – открито бе заплашвал, че ще го убие. Но сега той повтаряше в участъка едно и също:

– Вярно е, лютил съм се! Ама не съм го аз утепал! При жена си бях – питайте я!

Викаха жена му, разпитваха я. И макар че нейните думи – нали му беше близка – нямаха тежест, следователят се замисли. Картиката се разпридаше, сметката му нещо не се връзваше.

Точно тогава дядо Пеньо мина покрай общината. Той се спря – гребен и замислен – пред зид, хвана се за железните решетки, сякаш хващаше дрехата на сина си – да го задържи, да не си отива! – и проплака:

– Каква я мислехме, сине, каква излезе!

Следователят чу и видя всичко от балкона, където бе излязъл да изпуши една цигара. Веднага нареди да доведат стареца горе, седна да го разпитва и – без много мъка – истината се разбра. Дядо Пеньо бе побудил внука си Наско да убие мащехата си Стойна, за да не ѝ припише баща му къщата. Наско тръгнал да я стреля, насочил пушката през прозореца на спалнята – към мястото, дето легала обикновено Стойна. Но било тъмно и – случило се – баща му легнал тая нощ на лявата възглавница, а Стойна шетала още в кухнята. Така Наско убил баща си и оттогава лежал като побъркан в slamника.

Наско беше седемнадесетгодишен младеж, сух и дълъг като двуметрова тояга, с лице пъпчиво – като изрязана грубо вкисната ябълка, със сплъстени, редки русояви коси. Той събуждаше у всички хора отращение и поради грозотата му, в селото го бяха нарекли „Горилата“.

Единствено покойната му майка го жалеше. Когато тя се помина, за Наско се срути целият свят. Той заряза училището, където тъй и тъй едва креташе и тръгна с говедарите, безмълвен и проклет.

Но случваше се – докарал стадото си от черни биволици, като тъмна стихия навлезли в селото – Наско да не си отиде в бащиния дом, а да се изправи на кръстопътя. Гледаше към тежката, крайгълна къща – право там, където беше преди стаята на майка му и сивкавите му очи бяха пълни с тъгата на зрача. Седеше така, приседнал на отсрещния камък, докато се стъмняше съвсем и всички прозорци трепваха, оживени от светлина и радост. Всички – освен прозорецът на майка му...

Едва тогава поемаше горчиво към къщи. Бутваше вратника и бързаше да се прибере в своя кът, без много приказки, ако може – без да срещне дори баща си (ял-недоял).

Заврял се в завивката, Наско се прислушваше в шумовете на селото: някъде излайваше куче, в нечий двор измучаваше биволица. А безшумен и – сякаш диплен от ръка на вълшебница – Искъра се лееше под прозорците на старата каменна къща. Разказваше за човешки живот, който тече и си отива, изпласкван от нови, стремителни води...

Чичо Стоян – бащата на Наско – не се грижеше много за момчето си. Като хората от селото, той го отбягваше, погнусен от външността му, отворен от мисълта, че в неговия двор е могла да се пръкне подобна гадина.

Две години след смъртта на жена си чичо Стоян се задоми повторно. Доведо му младо, хубаво момиче – светлооката Стойна, весела и бяла като пролетно кокиче. Тя го заслепи и зашемети с невероятното щастие на младите си години, с песните и смеха си, долетели като птички в неговия помръкнал двовишки дом. Чичо Стоян забрави изцяло Наско, уви се като бръшлян около жена си, ловеше гумите от устата ѝ като дългоочаквани, златни рибки и беше готов да ѝ припише не само къщата, а целия си живот.

Стойна заслепи и Наско, който беше вече във възрастта на любовта. Той се спотайваше в slamника, с разтуптяно сърце надничаше през гредите – назърташе, кога Стойна ще дойде да гои биволицата, ще седне на трикракото столче, ще заврати поли и погтя ще се покажат здравите ѝ, набити селски крака с невероятния бледорозов цвят на свежа утрин.

Веднъж успя да види и нещо повече. Скрил се беше зад нужника, надничаше през една цепнатина, изпотен от напрежение.

Отзад Стойна беше бяла и пухкава като прясна позача. Сигурно топлеше приятно ръцете като питата, която майка му печеше някога на връшник в двора им.

Но най-големият блясък, поразил Наско като внезапна светкавица, оставил го загълго със зяпнала уста, тих и невидим като змия сред листата на храстите, дойде през един летен следобед във върбалака на Искъра. През този ден – неделя – Наско не беше с говедарите и се усамоти край брега, гледаше реката и вечно бързащите ѝ, тихи води, мислеше за своята нерадостна съдба и хвърляше камъчетата в диплите на широкия златист речен шал.

Изведнъж съзря Стойна. Младата жена дойде до върбалака, огледа се и смъкна бързо дрехата си. Влезе във водата да се къпе.

Но в тези няколко мига, преди да прегърне реката – единствената ѝ посестрима, прозрачна и дишаща свежест като нея – Наско видя цялото ѝ голо тяло. Видя гърдите – едри и уханни като беленици, със зърна на дъби череши, видя дългите, прави бедра и мястото на нейната свенливост – нежня, плах, гълъбов мък, който го покриваше.

Стойна плуваше в реката и над водата стърчаха само тъмните ѝ плитки, забодени високо, за да не се намокрят, но попили вече влага, украсени с блеснали на слънцето изумруди.

И Наско не се помръдна, забрани си да диша, зяпнал уста, с туптящи до полуца тълпачета, докато бялото чудо не се повтори, докато Стойна не излезе от водата, окъпана и пречистена, спокойна и тържествена като древна весталка.

Тя се облеche бавно и тръгна към къщи. А Наско остана още час във върбалака, измъчен – сега от своето собствено тяло, с безумен копнеж по красотата, която Бог е нарекол жена.

От този ден Наско все се навърташе около Стойна, гледаше да ѝ помогне, да ѝ услужи. Мъкнеше ѝ менците с вода от Искъра, стъкваше огъня, премиташе двора. И все очите му – в нейните очи, плахи и предани като на псе.

А Стойна – като всички жени от селото – още като зърна Наско за първи път, потръпна от погнуса. От първия ден в дома на мъжа си тя разбра, че не може да понася сина му, че ѝ се повдигаше, когато ядеше на една маса с него и хвърляше поглед към пъпчищото му лице. Беше по-добре да го избягва, а още по-добре – да го отпъди завинаги от къщи.

И Стойна започна да тормози Наско. Върнеше ли се с говедата, крещеше му, че мирише на тор, че не се мие – да се пръждосва, откъдето е дошъл. Седнеше ли да се храни, избухваше

при вида на кривите му, конски зъби, викаше му, че вонят, че е грозно да го гледа, как мяска с тях – да вървял да яде с кучетата – и те ръфали като него. И все по-често от стаите на горния етаж долиташе гласът ѝ – груб, нервен, нямащ нищо общо с песните и смеха от първите дни на брака ѝ:

– Горило такава! Да се махаш, чучело!

Чичо Стоян обикновено не присъстваше на подобни сцени. Но случеше ли се да е въкъщи, Стойна така завърташе нещата, така – по женски – му се поднасяше, че той кимаше удебрително глава и кореше сина си.

Наско ставаше от ден на ден по-тъжен. Току-що покълналата любов към Стойна беше като посиняла ръка, която продължават да удрят – трепваше и се отдръпваше, когато Стойна замахваше. Почна се с това отдръпване, но постепенно душата му се изпепели и прокънтя като празен коридор, пуста и тъжна. Докато един ден Наско усети, че мрази Стойна. Беше странна омраза – той се бунтуваше и крещеше от ярост, но болката в него викаше: „Обичай ме!“

Разгаряше се като рана, когато вместо ласка получаваше ритници.

Така го намери една вечер дядо му Пеньо – единственият останал му близък.

Дядо Пеньо беше хитро старче, гребно, неугледно и пресметливо. Той отдавна се косеше, че Стойна е заграбила къщата. Мразеше я, защото тя не се навеждаше като предишната му снаха да му върже обувките. Дядо Пеньо намираще, че това е върхът на неуважението и голяма обида.

И сега, като видя внука си, сигнал на каменния праз, изпуста като изпъдено куче, веднага си направи тънка сметка и реши, че е дошъл моментът да си пусне отровата.

– Наско, че го! Що седеш като подхвърлено дете на прага? – рече дядо Пеньо, сам приседна до него и го побутна с рамо. – Стойна ли те изпъди?

– Стойна! – въздъхна Наско. – Не се живее вече, дядо! Докато беше жива мама... – гласът на Наско трепна и се олюля, сълзите му бликнаха.

– Е, и ти! Недей така, че го! – прегърна го дядо Пеньо. – Че то – това е твоя къща! Как така ще те пъдят?

Наско хълцаше и бършеше сълзите си с мръсния ръкав на ризата. Очичките на дядо Пеньо прехвърчаха като мухички.

– Вместо тя да те пъди – снимиш глас той – ти да я прогоних!

Наско спря да плаче, погледна го:

– Как така?

Дядо Пеньо се наведе още по-ниско:

– Така. Ще ти дам моята пушка. Знаеш, къде спи Стойна. Да я гръмнеш!

Наско се изправи бързо, развика се на стареца и почти побягна по пътя към моста, извън селото.

Нищо не излезе от този разговор в тихата есенна вечер, на топлия камък, през шумоленето на Искъра, който все вървеше и не си отиваше и под челата на звездите – чисти и недосегаеми за хората.

Но в душата на Наско гумите на дядо Пеньо заседнаха и хванаха корени. А и старецът ги поливаше всеки път, щом видеше внука си. Примижаваше с хитри очи, въздишаше жално, съскаше против Стойна.

Наско се бореше.

Един ден той пак видя голото тяло на своята мъчителка. Беше преди Коледа и Стойна накладе в мутвака голям огън – да се къпе.

Наско се промъкна през снега на градината с разтуптяно сърце. Оставяше широки, тъмни следи от ботуши по бялата, рожава покривка на земята. В оголените клонови овошки съскаше вятърът.

Наско прилепи изпотено чело към тесния, замъглен прозорец на мутвака и се забрави.

В камината бумтяха пламъци – като клада – и пръскаха от време на време искри-светкавици из полутъмната стаичка. И в червената светлина на огъня, стъпила на дървена скара, Стойна стовеше гола и се плискаше с черпак от котела с дишаща, топла вода. И гърдите, и мястото на най-голямата сладост, и закръглените ѝ бедра бяха рубиночервени. И цялата стая – ожулените стени, глиненият под – бяха нажежени до червено, сякаш мутвакът се бе превърнал в една единствена главня, ей сега ще бухне нагоре и ще се разрази пожар!

Но това, което най-много поразил Наско, беше коремът на Стойна. Преди той приличаше на бяла питка, а сега се беше издул леко, като хляб, бухнал в нощвите. Дете ли чакаше Стойна? Негов брат или сестра?

Остра болка притисна с коляно гърдите на Наско. Това дете не беше негово, беше на баща му! Той ясно си представи, как то израства в родния му дом, как го отдалечава още повече от Стойна, от сърцето бащино! И накрая – как го избвърля от къщата на майка му – то, този нов, разлезен, предпочитан наследник!

Обезумял от ревност, побеснял от възгелните, които го пареха, Наско се откъсна от прозореца, взе на бегом разстоянието през градината, изви през двора и натисна вратата на мутвака.

Стойна изпищя, като го видя – задъхан, морав от злоба и още по-грозен от разбунения инстинкт. Гола и с черпака в ръка, тя го гледаше с ужас, тресеше се с цяло тяло и пишеше неустово.

Но всичко това трая само няколко мига. Стойна се извърна, гребна вряла вода от котела и я лисна в лицето на Наско.

– Да се махаш, горило такава! Да се махаш, че като кажа на баща ти – убива те!

Наско изрева, присви се надве, блъсна вратата и побягна.

Изранен, с лице, покрито с мехури, същата вечер той отиде при дядо си.

– Дај ми пушката! – рече.

Дядо Пеньо го изгледа, схвана ситуацията, присви хитрите си очи и мъчаливо му я подаде.

През нощта Наско се прокрадна към спалнята на родителите си. Беше излязъл силен вятър и пръстите му на спусъка се превърнаха в ледени кристали. Снегът шибаше с бели камшици лицето, разраняваше подпухналите мехури. От тях потичаше вода и болеше двоино. Наско вървеше напред, охкаше и се бореше със стихията, загнат в памуклийката, в ушанката и шала. В главата му нямаше мисъл. Движеше се като автомат, с една единствена цел – да стигне до къщата, да свърши по-скоро и да се свре после на топло.

Едва когато се допря до заледеното стъкло на спалнята, една струна в душата му прозвънтя и се скъса. Измръзналите му пръсти се разтрепераха и зачервиха, сякаш получиха нов приток на кръв, той ги усети дори изпотени и хлъзгави по студеното желязо на пушката. Сърцето му затрака като воденично колело.

От лявата страна, до прозореца със заледените, фантастични цветя, на големия съпружески креват, ясно личеше фигурата на заспал човек – Стойна! Жената, която обичаше! Нея ли беше тръгнал да убива?

Но пред очите на Наско отново изпъкна сцената в мутвака. Спомни си кръсъка на Стойна: „Горило такава!“ Мъката, унижението, нахърненото му мъжко самолюбие надделяха.

Вятърът раздърпа мехурите на лицето му,

Показания без бой

От стр. 1

„Кой ще погледне мене, поругания българин?“ – е неговото последно изречение.

Разбира се, този роман стана възможен за издаване, след като Емилиан Станев създаде своето комунистическо отроче „Иван Конгарев“.

Винаги съм твърдяла, че литературата не е ежедневник. Тя е дължна да ни даде точна картина на времето, за което е създадена, на проблемите му, на хората, които са живели тогава. Хубавата книга на един автор може да остане апокрифна цяло столетие (както се е случило с Хьолдерлин) и чак тогава да бъде „открита“. Т.е. авторът не трябва да бърза да се „прослави“ и да бъде „известен“ – доколко той е „значим“ ще отсъди времето.

– Смяташ ли, че си се осъществила като режисьор-постановчик?

– Не, не смятам, въпреки постановките, които правих в ГДР и в Западен Берлин. Един режисьор, който не е поставил още „Хамлет“ и „Крал Лир“ – и то – в нова, негова и потресаваща светлина, не може да се нарече „осъществен“.

На театралното поприще аз се „осъществих“ като доцентка по актьорско майсторство, където имам действително големи заслуги за изграждането на млади и талантиливи актьори. Виждам ги често по сцените или на екрана и им се радвам.

Но защо да крия – литературата за мен е била винаги по-важна от театъра, който напоследък дори ме отегчава с безкрайните измислици и „открития“ на режисьорите, решили непременно да „блеснат“ с „нови виждания“. Ей Богу, това не са никакви „нови виждания“, а често – изневяра на драматургията! Това е поне картинката в Берлин. За моя изненада, в София гледах добри постановки.

– Един от любимите ти поети е Яворов, обичаш драмата, но в поезията ти доминира лиричността; драматичното, поне за мен, е в прозата ти, най-вече в „Балкански грешници“. Каква е твоята самопреценка?

– Обичам Яворов, но обичам и Есенин, и Лорка. Винаги съм следвала собствената си нагласа, не съм се стремяла да подражавам – нито на Яворов, нито на Есенин и Лорка. Бог знае, как „се учи“ един поет! Може би четенето на лирика оформя постепенно вкуса, но ако се стремиш да подражаваш, си „бита карта“, нищо няма да излезе! В края на краищата, всичко зависи от това, какво Бог е вложил в теб.

Освен в „Балкански грешници“ драматичното в мен, мисля, че личи и в цикъла „Обвинение“, за който по-горе споменах и най-вече в романа ми „Господарите на залива“. Но в общи линии си прав – лириката ми е по-мека и по-задушевна.

– За мен една от характеристики на комунистическото общество, от естетиката му ако щеш, е създаването на митологеми; една от тях са т. нар. литературните школи, кръжоци... За мен винаги е било признак на инфантилност парадирването с школите, все едно Бургаска, Търновска, Пловдивска; свободни-

те общества, цивилизацията се опира на индивида, толерира индивидуализма; от колективизма намазват неосъществените, творците с по-малки възможности; в калабалка и тях ги броят. Учудва ме че такова мислене, „аз съм от едн коя си школа“, изповядват и онези творци, които са емигрирали на запад; комунизмът е манталитет, който е родил идеологията и уж „обществения строй“. В Бургаската школа имаше много пишещи стихове и двама поети – Христо Фотев и Янаки Петров! Стискам ръката на онзи, който рече: Аз съм си школата! Ти още ли си от Бургаската?!

– Давам ти пълно право за т.нар. „школи“! Ето че ме „хвана“ в един израз, останал от миналото и повторен от мен по навик, защото навремето още ми прикачиха „бургаската школа“. Искан да кажа само, че съм израстнала в Бургас, заедно с цялото ято от пишещи братя. Аз не приличам нито на Фотев, нито на Янаки Петров и не съм се „учила“ от тях (опазил ме Бог!)

– Чувството за колективизъм, за солидарност ние българите проявяваме не където трябва, а където не трябва; творците-сънародци, които по различни причини са емигрирали, вече двайсет години са си пак „емигранти“; напразни се оказаха опитите да бъдат приобщени в нашата култура; тук виреят все още местническите критерии, страхът отвън, ние сме все още затворено общество, независимо от външната ни отвореност; и днес, двайсет години след „промяната“, показват ли по телевизията ни – по всички телевизии – как са посрещнали Нова година по света се започва с Москва – образец на затвореното общество, което се сплотява само при наличието на врага; Врагът за Русия е като Бога – ако го няма, трябва да бъде измислен. Не мислиш ли, че всеки твой нов опит да се утвърдиш в „милата Родина“ е нов провал?

– Не, не мисля. Аз не търся „утвърждаване“ в „милата Родина“, т.е. не търся голяма известност, шумотевици около мен по вестниците и т.н. (въпреки че и това го има). Казах по-горе – „пилците се броят наесен“ – дали съм достойна за запомняне, ще реши времето. Моите книги ще продължат да излизат на български, защото това е моят език и България – моя Родина. И малко ценители да имам, за мен те са важни и може би – най-елитната публика.

Колкото до „приобщаването на емигрантите“ и напразния опит тяхното творчество да стане част от българската култура – е, това си е свързано и с тенденцията да се показва Москва като първа от европейските столици. Отдавна съм забелязала, че у нас пак се завива наляво, но това си е ходът на историята – две крачки напред, една назад.

– Препрочитайки нашите класици, виждам че „ориенталска“ България по времето на Вазов, К. Величков, Яворов, П.П. Славейков, Елин Пелин, Дебелянов е била много по-европейска от сега; какво освободено мислене! Драмата на България започва от прехвалената Октомврийска

революция и инвазията на съветско-комунистическите идеи, насилственото „окървяване“ на обществото ни – Атенатът в Св. Неделя, Септемврийското въстание, финасираните от Москва терористични групи 1940 – 1944 г. Истината за това време у нас все още не е

При Сталин и после – при режима на Живковци народът ни загуби най-важното – вярата в себе си, в бъдещето, в идеята за по-добро. Това че истината за атенатта на Света Неделя, за Септемврийското въстание и за терористичните групи „се замазва“ и че се въдят разни „Атаки“

На Мария Ковдакова
Регинка с най-хубави порцелани
и възхищение от активния и гений
ка творчески човек.
Корела,
25. XII 1989 г.
Жана Николова-Гълъбова

аксиоматична, не се налага в съзнанието на поколенията, напротив – замазва се по старому, а се пробутват сурогати като „Атака“ и подобни „патриотични“ балкански субекти. Как ти изглежда днес България отвън?

– След промяната, в спор с един приятел, аз бях на мнението, че след две години България ще „се оправи“ и ще е по стандарт ако не като на Запад, поне като Полша и Чехия. Моят познат каза тогава, че ако съм се обзаложила за 20 години, за него щяло да е по-приемливо. Ето че 20 години изтекоха, но у нас още не е като в Полша и Чехия.

Причината, според мен, за тази крачка назад са хората, които имат интерес (финансов и политически), България да остане в обкръжението на „големия брат“.

Хубаво е, че вече може да се говори и пише свободно – факт, недостатъчно ценен от много хора. Като че ли те не помнят времето на „запушената уста“, като че ли са забравили и километричните опашки за прясно мляко в пет часа сутринта!

Мисля, че народът ни има къса памет. Но и друго му пречи – повечето хора у нас чакат „някой, който да ги избави и пусне в къпалнята“, не се обединяват около една обща идея, не преследват една обща цел, като поляците например. Това води и до опустяване на духовния свят.

Друго е било през Възраждането, друго и по времето на Пенчо Славейков – тогава у нас е кипяло от идеи, търсили са се съмишленици – ето че гумата „литературна група“ (по отношение на кръга „Мисъл“) тогава е имала значение. Пенчо Славейков търси да приобщи културата на България към Европа, не към една страна, която не познава свободата. Йовков издига своите селски герои до висотата на мислители. Чудно ли е тогава, че „ориенталска България“ от онова време е по-европейска от сега?

Целият този свят бе сринат с навлизането на Съветската армия в страната. Сталин донесе на Родината ни повече плач и скърби от турците. При турците ние сме имали църкви и училища, къщи и имоти, една относителна свобода.

(внимание: опасно!), не ме учудва в този контекст.

– Кое е твоето място под слънцето, където би се осъществила творчески оптимално?

– Няма място под слънцето, където творецът може да „се осъществи“. Нито Родината, нито друга страна могат да бъдат това слънчево кътче. Единственото място за изграждане е човешкият дух, висотата на идеите. И стръмният път за тяхното превъплотяване в чувства, мисли, образи.

– За човешкото знаеш от личния си опит, от способността си да наблюдаваш, мислиш и чувстваш; то не се учи, даденост е; учи се естетиката, поетиката чрез която да изразим най-добре познатието си. Смяташ ли че Германия ти предаде нови уроци по литературна и режисьорска техника?

– Германия ми предаде много уроци по режисура и водене на актьора или студента по сцената. Присъствала съм на много репетиции в Шаубюне, Берлинер ансамбъл, Дойчес театър, Фолксбюне и др. Но най-голямо впечатление са оставили у мен репетициите на Анджеј Вајда (на посещение в Берлин) и неговият грандиозен спектакъл „Демони“ (по „Бесове“ на Достоевски. От него научих, че основата на една добра постановка е прочитът на материала и после – (при наличието на добри актьори, то се знае) – визуалният образ на съответната сцена. Този интелектуален подход на Вајда ми е много близък.

От немската литература съм била впечатлявана от класиката (Гьоте, Шилер, Хьолдерлин, които обичам да цитирам), по-късно от Рилке. Имам отделни стихотворения, които съм превела от този гениален поет.

Но от съвременната немска литература съм разочарована. Не обичам Пюнттер Грас – и досега се учудвам, че му дадоха Нобелова награда за „Тенекиения барабан“ – произведение, което е писал още в началото на творчеството си. Херта Мюлер – тазгодишната нобелистка – още не съм чела. Смя да кажа, че от съвременната немска литература не съм се научила на нищо.

От стр. 7

боден човек, но ще усеща труса от неотишлото си старо, от конвулсиите на озлобения, гърчещ се тоталитаризъм, буквално при всяка своя стъпка в родния град.

Темата за пречистването и разкаянието, намерила опорна точка върху светлата и облагородяваща сила на родния бряг, на всеопрошаващото наше море, блика в някои от най-силните разкази на тази книга: „Сага за крепостта“, „Седемте чучура“, „Предчувствие“.

В „Магардук“ авторката изследва психологията на страха, изолацията на всеки бунт срещу унижателното ежедневие, но и неугасващите отблясъци на гързостта да пребориш „голямата машина“.

Цялата книга носи своеобразна притчова тоналност, независимо дали надникваме в разказ със съвременни герои или в легендарна история. Струва ми се, че това Кондакова е постигнала със своята мъдра, изстрадана философия за живота, с чудесната си пристрастност към доброто у българина, най-сетне с дълбокото си усещане за историчност. За успеха ѝ има принос и изящният образен език – оръжие, проверено и доказано в двете ѝ поетични книги.

Иван Ванков

В ПРИТЧОВА ТОНАЛНОСТ

Наскоро се появи третата книга на Мария Кондакова – „Балкански грешници“. Но това е и първата белетристична книга на авторката, която познаваме от младостта ѝ в Бургас и от предаванията на „Дојче веле“, „Свободна Европа“ и Би Би Си по времето на тоталитаризма.

Първите две поетични книги – „Забранена тетрадка“ (Златороз 1993 г.) и „Дванадесет апостола на любовта“ (Пламяк 1995) оставиха силни впечатления у читателя за авторката, която от 1983г

живее, емигрирала с двете си деца, в Западна Европа.

Третата книга е своеобразно философско – белетристично послание, в което авторката търси и открива корените на българщината и тяхната историческа участ в днешната ни съдба. Вероятно творческата задача на Кондакова би била по-лесна, ако си поставяше за цел да изследва именно добродетелите на българите в един несложен исторически контекст. Но тя е избрала другия път – да проследи греха и опрощението, грешките и наказанията за тях в пъстрия и все пак твърде сходен живот на населението на Балканите, схващани като географска цялост.

Действието на разказите и легендите се пренася от Бургас и Бургаското блато до Беломорието и от времето на падането на Софийската крепост под турско владичество до най-близките дни на нашия живот след преживения прелом в обществото.

Влюбеният в родния край читател ще открие с любопитство, че „терен“ на действието са познати места, назовани с точното им име – височината на Морското казино, Рахманларе и чешмата със седемте чучура, Комлука, Нефтозабога, Големите български мелници... Към тази конкретност на мястото се прибавя и много точният, образен, метафоричен език, който Кондакова е утвърдила в поетичните си книги, за да се постигне силно авторово внушение.

Цялостното звучене на „Балкански грешници“ носи заряд от оптимизъм, от вяра в издържливия дух на българина. Дори в легендите и разказите, където героите отиват на финала с трагичен край като Магардук, Бан Янука, Васко, Лазо, Росица – дори тогава белетристката постига мъдрото, успокоено равновесие за страда-нието като изкупление на греха и извисяване. Това е може би и най-силното предупреждение на тази книга: и грехът, и страданието са ненужни брънки от човешката съдба, ако от тях не се е родил урокът на истината.

Мария Атанасова

“ДВНАДЕСЕТ АПОСТОЛА НА ЛЮБОВТА”, ВЪЗПЕТИ ОТ МАРИЯ КОНДАКОВА

След „Забранена тетрадка“ отново в ръцете си държи втората поетична книга на Мария Кондакова. Озаглавена „Дванадесет апостола на любовта“, тя привлича вниманието с цветната рисунка на Марк Шагал върху корицата. А после е достатъчно да прочетете едно от стихотворенията, за да не се откъснете от книжката до последния ѝ лист.

Странна е съдбата на Мария Кондакова – родена в Сливен, тя е израснала в Бургас, а през 1983 година емигрира от страната. На читателите тя е известна още от годините, когато публикуваше в „Литературен фронт“, „Пламяк“, „Пулс“, „Море“, „Зорница“ и други столични и местни издания. През 1978 година получава наградата „Златна лира“ на „Сливенски огньовете“ за стихотворението „България“.

Новата поетична книга на Мария Кондакова ни представя света, коренно различен от изображението му в „Забранена тетрадка“. Докато там видяхме една неукротима, неподвластна и силно жадуваща свободата си личност, тук тя е подвластна на меката, възбена лиричност на съвременната жена. Стиховете ѝ са нежна ласка за изтерзаната душа, осветени от вярата, надеждата и любовта. И една безмерна и силна обич към родителите и отечеството.

Всъщност това е може би мостът, който прехвърля от

Христо Фотев

КНИГА
ЗА СВОБОДАТА

Мила
Мария,
Къде Твоё за Твоё...
с Нежност

от преодолени
от Твоё Нико си
твоё
среще

първата си книга, това е може би лийтмотивът, който винаги ще пресича нейните поетични пътища. Тук е намерила място и извечната тема живот и смърт, тук отровата на грях раздира лирическата героиня на две.

В раздела „Предчувствие за грях“ има едно чудесно стихотворение „Арменската църква“, което сякаш е обобщило чувствата на бургазлията към малката църквица, стихотворение, излято в съвършена форма и стил.

„Сянката на Бога“ е третият цикъл, в който преобладават посве-щенията. Едно от тях е посветено на Мария Кръстева и носи името „Богородици“, но в него, освен личното посвещение, образът на жените е извисен до апофеоз на извечните български добродетели.

Най-хубав обаче си остава цикълът „Дванадесет апостола на любовта“. Библейските мотиви тук се преплитат с общочовешките проблеми на съвременния човек, катарзисът на човешката душа се разпалва от свещения пламяк на любовта, когато „душа – гуша докосва“. В този цикъл са изпети най-романтичните „балади“ за любовта, изплетена е най-слънчевата люлка за най-чистите човешки чувства.

Низвергнатият

От стр. 9

хвърли в раните сняг. Наско изохка и без да мисли повече, опря цевта на пушката в слюдестата повърхност на стъклото, прицели се и стреля.

Прозорецът се разсипа в нозете му на мидени люспи. Наско побягна, прекоси тичешком двора, влезе в сламеника и, заровен до шия в сеното, метна над премръзналото си тяло две стари одеала.

Едва тук чу шумотевицата в къщата, виковете на жена – не беше ли Стойна? Но треската вече го унасяше, виеше му се свят, възплаената кожа на лицето изохкваше от всеки случаен допир.

„Не успях, изглежда, да ударя Стойна!“ – рече си той и това беше последната, странно блажена мисъл, преди да потъне в хаоса на треската, в обърканата гора от стенания, страховни сънища и измъчена съвест...

Така – още болен и с помътнена глава, вмирисан от собствените си изпращения – го намери след няколко дни, когато случаят с убийството се разнищи.

В късния следобед поведоха Наско през селото, към гарата – трябваше да го откарат до процеса в затвора на Враца.

От двете страни на пътя се стълпиха селяните. Бяха възбудени, ожесточени, с камъни в ръце, с жагда за разправа в очите.

Омразната Горила се появи на пътя, придружена от конвоя.

Селяните се развикаха, разкрещяха злобно, замеряха арестанта с тежки павета.

– У-у! Отцеубиец! Престъпна гадина! Що щеш в наше село!

Милицията се намеси, каменната градушка спря.

Наско вървеше като насън, затуляше инстинктивно с ръка лицето си, покрито с червени мехури, на места вече загнойли.

Изведнъж на пътя изскочи Стойна. След убийството на мъжа ѝ тя беше неузнаваема – разочорлена и раздърпана, пошуряла от грижи, оставена сама на женските си, слаби сили. Ни следа от предишната китна и сладна жена. И всички изведнъж видяха, че е бременна.

– У-у! Горило мръсна! – изпусна тя. – Воних на смрадливо гърне! Така ли ще ходиш във Враца? На – да се окъпеш!

И като измъкна след себе си дълъг жълт маркуч, Стойна обля Наско от главата до петите с ледена вода.

Той не се съпротивляваше, само покри

лицето си с шепи и се разтрепера като съсел, кога селяните го давят в кафез на чешмата.

Хората се разсмяха доволни.

Конвоят тръгна към гарата. Мъжете плюха след арестанта, жените прокълнаха, тълпата се разотиде и прибра вкъщи, при топлите печки.

На пътя остана само дяго Пеньо, забравен и от милицията заради преклонната си,

откачена възраст. Той стоеше на средата на шосето, гледаше след треперещия гръб на Наско и проплакваше:

– Няма да издържи, Господи! Няма! В моя стуг съвсем ще се побо-лее!

Зимната нощ идваше с бързи стъпки. В далечината гърбът на Наско поляка се смалваше, докато се превърна в тъмна, трепереща точка.

Мисли за прототипа

Излъчено по ВВС

Странно е, но много хора у нас слагат знак на равенство между прототипа за една литературна творба и образа, който е изникнал изпод перото. Случвало ми се е да забележа този факт и у мои приятели-литератори. (А литератураторите би трябвало да познават разликата между житейския образ и изобразения)

Особено често двата образа се смесват при автори, които черпят направо от живота и вмъкват в героите си случки и черти, които сами са видели и преживели. И най-често това става при лириката – едва ли не се слага знак на равенство между лиричния герой и автора, между любимия в живота и любимия в едно стихотворение.

Иска ми се да кажа две думи по този въпрос, който не е само теоретичен.

Литературното произведение е подчинено на една идея, а при лириката – най-вече на едно чувство. И всички образи, които авторът приобщава в творбата си служат на тази идея или това чувство. Те се издигат над обикновеното и баналното в живота, стоят на пиедестал. Любимият в живота може да не събужда особени симпатии в околните, но когато той е възвишен в едно стихотворение, образът му засиява и се превръща в нещо ново, далеч от баналното, далеч от всекидневното.

Учудих се, когато един ден разбрах, че мой възлюблен почти не се къпел (как не съм забелязала това преди?) Но същия човек аз съм възпяла в стихове така, че за читателя той сигурно е най-светлата и чиста – духовно и телесно – личност...

Прототипът – особено в прозата – може да бъде не само възвишен, но и снижен – с няколко стъпала по-долу от първоначалния образ. Знае ли някой, какъв човек е послужил на Молиер при изграждането на Тартюф? Може би лицемерният набожник, който той е наблюдавал в живота да е бил много по-делничен и блед от станалия нарицателно име Тартюф?

Съвременниците на Достоевски говорят, че той е при- тежавал много от качества на отрицателните си герои

– бил е страстен играч на хазарт, „захапан от насекомото на порока като Дмитрий Карамазов, страдащ от епилепсия като Смердяков.

Но можем ли да сложим знак на равенство между братя Карамазови и техния автор? Къде остава тогава дълбоко- то християнство и човеколюбие на Достоевски, неговата разтърсваща душата драматична мощ?

Несъмнено Достоевски е черпил от себе си (кой автор не го прави?) Негови черти и мисли можем да открием и у Иван

Карамазов, и у Дмитрий, Альоша, стария Карамазов, Разкол-ников, княз Мишкин. Но това не е той – тези образи са едно голямо обобщение, едно „доизживяване“, ако щете, на дадена наклонност, едно „граматично подсилване“ на чертите в характера. Целта на големия писател е само една – образите му водят към идеята на романа, към внушението. Откъде той ги взима и доразвива, е без значение.

В този смисъл бих искала да подчертая и значението на измислицата в художествената литература.

Веднъж, в разговор с един колега по перо, му признах, че пиша книга за Бургас, за поетите и за 60-те години в България, под комунистическия режим. Казах обаче че събитията и героите в тази книга ще бъдат измислени. (Става дума за романа ми „Господарите на залива“, излязъл 2008 г. в изд. АБ)

Колегата по перо ме запита наивно:

„Но Мария, тези измислени неща няма ли да изопачат истината?“

Засмях се на почти детския му въпрос. Това беше типичното слагане знак на равенство между преживяното и литературната действителност. Така и му отговорих:

„Трябва да се учим от Достоевски и от другите големи автори! Те не са се бояли от измислицата. Без измислица художествена литература няма! Има само публицистика. А истината – тя е в общото звучене на творбата, в атмосферата на времето, в което живяхме!“

Литературното произведение е един нов живот, създаден от фантазията на автора. Този нов живот има много общи неща с действителността, която преживяваме и оттам произтичат неговата истинност и правдоподобие.

Но той се ражда от любовния акт на автора с неговата оплождаща се измислица. Без нея не е възможно рождението нито на стихотворение, нито на роман.

Мисли за „типичното“

Излъчено по ВВС

Някога, през тоталитарно време, ни пълнеха главите с измислени постулати, в които „никой не се съмняваше“. Един от постулатите беше, че героите в едно литературно произведение трябва да бъдат „типични“.

Какво се разбираше под тази дума? Право да си кажа, и досега не съм наясно с нея. Предполагам, че като повечето неща от комунистическо време „типичните герои“ се свързваха с класовия подход към творчеството, т.е. ако героят е работник, той трябва да носи „типичните“ черти на работническата класа, ако е селянин – „типичните“ за селянството и т.н.

Е да, но ако човек се вгледа в творбите на нашите най-големи писатели – Йовков например, открива, че неговите селяни са един от друг по-различни, че всеки има свой, индивидуален характер. Нито Индже, нито Люцкан, Шибил или Божура не са „типични“ герои. И ако има нещо, което да ги обединява, то е безмерната любов на Йовков към тези хора, към болките и радостите им, към земята, която ги е отгледала. Те са до болка български герои, но в същото време в тях има нещо общочовешко, универсално, те биха могли да съществуват във всяка една от големите, световни литератури. Духовният свят на Индже, на Люцкан, Шибил, Божура, на Серафим и Сали Яшар, на Тиха и дори на Боряна (най-българския образ) се приближава до съвременното усещане за човека в световната литература. Всички те имат своя вътрешен, богат духовен живот. Йовковият герой – независимо от това, дали е българин, турчин или идва от Африка, дали е циганка или добруджанско момиче има богат душевен живот и неминуемо се изправя пред проблеми, познати ни и днес. (Проблемът за греха – „Индже“, за милосърдието – (Серафим), за делото в полза на хората – (Сали Яшар), за

силата на любовта – (Божура, Тиха), за болката при неизлечима болест („Бялата лястовица“), за прошката (Боряна) и т.н.

Къде тук ще търсим „типични герои“ при „типични обстоятелства“?

С напредването на годините и моето непрекъснато вглеждане в изкуството аз напълно отхвърлих теорията за „типичното“. Считам, че изкуството трябва да бъде индивидуално и колкото по-индивидуално е то, толкова повече творецът му е по-оригинален, по-самобитен. Това не се отнася само за литературата, но и за художниците, за музикантите. Можете ли да търсите „типичното“ у един Пикасо или Ван Гог, у Моцарт или Бетовен? Не се ли различават те по стил един от друг? А героите на Достоевски – „типични ли са те? Типичен ли е Пиер Безухов на Толстой или дори Наташа Ростова?

Би могло да ми се възрази, че героите на Елин Пелин и на Вазов се отличават от Йовковите и че те носят „типични черти“ на българина от онова време.

Доколко Андрешко е „типичен шоп“? За да създаде този образ не е ли взел Елин Пелин само една черта на шопите (ако можем да обобщаваме изобщо) – хитростта? В замяна на това той е дал на Андрешко съчувствие към ближния, една десница, готова винаги да се протегне за помощ. Надарил е героя си с душевно богатство. В този смисъл аз споря сега с пресата, която след промяната виждаше в Андрешко едва ли не само човек, който не си плаща данъците.

А типична ли е баба Илица от Вазовия разказ „Една българка“? Може ли да се нарече „типично“ поведението на една старица, която превъзможва личната си болка, за да помогне на бунтовника, когото вижда за пръв път и който е преследван от властта?

Ще ми се отговори, може би: „Вазов описва времето на баба Илица, когато у българина е трептяло родолюбие, искрял е духът на себеоприцанието в полза на националната идея!“

Не споря. Но изразът „Вазов описва“ не е точен. Вазов възпява това време и до голяма степен сам създава у нас представата за него. Баба Илица е един обобщен образ на родолюбивата българка, който е създаден, за да ни накара да се преклоним пред неговия пример. Вазов е взел навярно за прототип своята майка и е възвесил образа ѝ до небесни висоти – дори болното дете в ръцете на Илица не умира, защото Бог я награждава за милостта ѝ към бунтовника.

Отхвърлили „типичните“ герои, ние неминуемо се изправяме пред другия комунистически постулат – „теорията на отражението“.

Според нея авторът отразява в творбите си живота такъв, какъвто е – един вид като в огледало, 1: 1.

Казах вече, че това не се получава, дори при най-големите реалисти в нашата и в световната литература.

Авторът взема елементи от живота, но не ги „отразява“, а пречупва видяното и преживяното през своя собствен поглед.

Изкуството е винаги субективно и ако се опитат да го сложат в калпа на „отражението“, то става измислено и неправдоподобно, сухо и безжизнено.

Изкуството е плод на човешкия дух и колкото по-свободни са вижданията на един автор, толкова по-оригинална и самобитна е творбата му.

Бягството

За това, как една млада жена е била потискана през комунистическо време – още повече, когато баща ѝ е свещеник, мъжът ѝ – немец (макар и от ГДР), а на всичкото отгоре – и брат ѝ отказал „да гласува“, мисля, че няма нужда да говоря. Това всеки един от читателите ми може добре да си представи. Над главите на хора като мен се изсипваха несправедливости и жестоки удари, даваше им се да разберат, че са излишни в обществото, освен като робби в някоя фабрика, слагаха им на всяка крачка „прът в колата“ (например при публикацията на една книга), шефът ги „мъмреше“ за щяло и нещяло и им създаваше всекидневни неприятности.

Семейството ми се пресели в ГДР, след отказа на брат ми 75-76г. да „гласува“. Но когато контролът и „мерките“ над нас се повториха и там, чашата преля... Мисълта за Запада, за повече свобода и права все по-често се мяркаше в главата ми, но не можех веднага да се реша – бях много привързана към своите, към Родната и езика си.

Един случай ми даде допълнителен стимул. През лятото на 1980 година, бях седнала в Клуба на интелектуалците в Бургас и си пиех кафето. По едно време идва един млад поет (помня, че се казваше Николай (може би Генчев?) и беше нещо отговорен за културата в партията) Беше кьоркютюк пиан, седна срещу ми и ме загледа в упор. Идваше от заседание на партията – кога бе успял да се напие до козирката, не знам, но явно съвестта го мъчеше за нещо.

– Какво има? – запитах го учудена аз.

– Ех, Мария! – махна с ръка Николай. – Зарежи го! След тебе върви толкова черно досие, че и да се съдъреш, нищо не можеш да направяш!

Аз се замислих. За първи път ми хвърляха в очите, че пътят ми на поетеса е отрязан, че и в други области напразно ще се „блъскам“. Казваше го пиан човек, но... „във виното е истината“ – говорят римляните. Това изказване дойде и по времето на полската Соли-дарност, когато у нас „затягаха още по-здраво каша“ и не даваха и на лиците да пейат по дърветата. Оттук напаметък щяха да разрешават само на „свои поети“ да печатат – ако са написали поне една поемка за партията. А аз (гордея се с това) не бях отпечатавала и един подобен стих!

Мислех и за децата си, за това, че и те щяха да израстнат със същото „черно досие“, че нямаше да им разрешат да се развиват свободно...

От тази среща у мен залегна убеждението, че „трябва да се махна“, трябва да забягна на Запад. Паспортът ми за ГДР беше издаден без печата „през Румъния“, т.е. можех да пътувам с влака и през Югославия. Вътре в паспорта имаше и снимка с двете ми деца. Преди решителната крачка, реших да мина веднъж-дваж през Югославия, за да „опитам терена“. Бях чула, че югославяните пускали наши граждани без проблеми през границите си към Запада.

След две подобни „гостувания“ от ГДР при родителите ми в София, бях почти сигурна, че ще мога да премина Желязната завеса. Но още се колебаех, мятах се насам и натам, измъчвана от мисълта, че може би никога повече няма да видя близките и страната си. Като човек на перото бях и дълбоко свързана с езика си – нима можех да пиша стихове на немски или английски?

Един ден говорих с татко и този разговор остана паметен за мен през целия ми живот. Баща ми ме попита:

– Сигурна ли си, че можеш да минеш границата през Югославия?

– Да.

– Бягай! – рече решително той. – Бягай! Спасявай себе си и децата си! Тук няма повече живот!

– Но татко! Как да оставя теб и мама...

– За мен не мисли! Аз си отивам... Мисли за тия, малките!

Това изречение – „за мен не мисли“ цял живот звучи в ушите ми и има за мен груг подтекст: „Мисли за мене!“

С майка ми и сина ми в Берлин

През лятото на 1981г. аз най-накрай се реших на опасната стъпка.

Взех децата, два куфара и малко западна валута, която имах от свекъра ми (при посещенията си от Западен в Източен Берлин, той все ми даваше западни марки, да си купя нещо). Качихме се на влака през Югославия – уж отивахме за лятото на гости при мама и татко. Мъжът ми знаеше за плана и се безпокуеше много, но като ГДР-гражданин не можеше да пътува с нас през Югославия.

Да се изнася валута от ГДР беше подсъдно, затова аз бях залепила парите между корицата и първата страница на една книга, която спокойно лежеше на масичката в купето – уж че я четях. Нито един митничар или полицаи не погледна към нея!

Слязох с децата в Белград. Проследих с очи влака, който тръгна след малко, отдалечи се и се стопи като черна точка към София... Сърцето ми се сви от болка... Година по-късно, когато четох „Задочни репортажи за България“ на Георги Марков, видях, че и той е изпитал същото – спрял колата зад границата и погледнал назад – към ослепителната хубост на страната ни...

Отпратих се към гишетото за продажба на билети. Преди да направя каквото и да е, заставах настрана и наблюдавах пътниците, които си купуваха билети. Един идва, иска билет за Виена, друг – за Грац, трети – за Милано... Без контрол на паспорти, визи и т.н.

Приближих се и аз. Не исках да рискувам, затова не говорех на български, а на немски – уж че съм австрийка. Поисках три билета за Виена и ги получих безпрепятствено. Платих с валутата на свекър ми.

Тренинг за Виена дойде, претъпнен „до покрива“. Едвам се качихме и аз успях да завзема едно място за двете си деца, които спаха тази нощ на една седалка. От Белград до австрийската граница се пътува 8-9 часа и аз трябваше да стоя до прозореца в коридора, предала се абсолютно в ръцете на Бога, с някаква невероятна „сигурност“, че нищо лошо няма да ни се случи...

Дойде австрийската граница. Във вагона се качи сръбският поли-цай. Питаше наред, кой откъде е и преглеждаше щателно паспортите на сръбите. Аз нямаше вече как да кажа, че съм австрийка – подагох му паспорта си и си признах, че съм българка.

– Уф! – рече той и махна с ръка, сякаш това съвсем не го интересуваше. Дори не погледна документа ми.

Полицията слезе, влакът се поклати и

ние – беше една висока, мрачна сграда, която приличаше на затвор. Когато ни вкараха на 5-ия етаж, блъснаха металната врата и тя се затвори зад нас с оглушителен трясък. Почувствах се действително като в занган. А и хората, които стояха в дългия, безличен и съмнително „чист“ коридор, имаха лица на престъпници... По стените имаше награскани с молив порнографски рисунки и аз си помислих с ужас за децата си, които трябваше да ги гледат...

Започна един невероятно дълъг, мъчителен разпит – защо съм в Австрия, откъде идвам, как се казват родителите ми... Полицайте бяха безцеремонни, караха те да се чувстваш като напранник в чужд дом...

И тук моите нерви не издържах – когато споменах името на майка ми, при представата, че няма да я видя вече, при спомена за влака, който се отдалечаваше към София и при лицата на тези груби, невнимателни хора около мен – аз се разридах горчиво...

Цяла нощ прекарах неспокойно в леглото си. Струваше ми се, че съм направила ужасна грешка. Мислех си, че не си заслужава да се лишиш от близките си, да нямаш вече Родина – само заради думата „свобода“, чието съдържание още не познаваш...

На другия ден – още рано-рано отидох в стаята на полицайте и казах на дежурния, че искам да се върна в България. И той се опули като шофьорът на таксито при пристигането ни във Виена. Даде ми два часа да си помисля и когато след това му повторих желанието си, нямаше как – написаха ми един документ и ние с децата се озовахме пак на Виенската гара.

Да си призная, не мислех за последиците от постъпката си. Водена бях само от чувството си, че съм дошла в една студена и отблъскваща страна, от копнежа си да се прибера вкъщи при своите. Бях открила вече, че Желязната завеса – въпреки всички смъртоносни граници, които „не даваха и пиле да прехвъркне“, все пак имаше пролуки, откъдето можеш да минеш... Не се съмнявах, че ще се върнем в София по същия път – и то – невредими...

Имах в паспорта си тлъст печат от австрийската граница, който издаваше явно, къде сме ходили... И тук моят изобретателен дух се обади – сложих вътре – на страницата, на която исках да бъде отворен паспорт ми в Драгоман, едно картонено билетче – от ония, които продаваха и у нас някога за пътническите влакове...

Така и стана – българският граничен контрол отвори паспорта ми на тази страница, удари ми печат и аз с децата продължих за София...

Пристигнахме късно вечерта в столицата. След искрящите улици на Виена мъжките лампи на уличното осветление в София, схлупените къщички около гарата, ми се сториха като извадени от стар филм...

Взехме трамвая и се придвижихме до улица „Паренсов“, където в скромно църковно жилище живеяха родителите ми. Още във влака бях дала строги напътствия на децата си да не говорят никому за преживяното...

Отвори ми татко – всички други, т.е. брат ми със семейството си и мама били вече в Бургас за плажа...

– Аз те чаках, детето ми! – рече ми той. – Предчувствах си, че тази нощ ще си дойдеш!

Погледнах го, обиколих с поглед стаята – чиста и скромна като момина престилка, осветена от приглушената светлина на настолната лампа... И едва не се разплаках...

Южняците не забравят

Отворен отговор на Недялко Йорданов, публикуван във в. „Про и анти“, 19 септември 2002 г.

Миналия месец в притурката „Море“ на в. „Труд“ излезе материалът на Недялко Йорданов „Моята изповед за Христо Фотев“ – по повод кончината на поета. Покрай сантименталните спомени г-н Йорданов е използвал „изповедта“ си, за да хвърли остри нападки по мой адрес. Мислех да отмина „посланието“ му с презрително мълчание, ако то не съдържа нещо типично за съвременната ситуация в България – новото „набиране на скорост“ на комунистическата вълна. Сега се протягат ръце и към най-свещеното за човека – свободното слово.

И така – за какво става дума? През 1985-86 г. като емигрантска и сътрудник на ВВС аз публикувах няколко цикли от статии за българската култура. Един от циклите беше посветен на бургаските поети. Отнесох се критично и към Христо Фотев, и към Недялко Йорданов, който тогава беше недосегаемо партийно величие и държеше в свои ръце ключовите позиции на културата в Бургас.

Да се публикува в ВВС, г-н Йорданов, е въпрос на чест. Но да се пише там през 1985-86 г. – това изискваше и смелост – спомнете си за Георги Марков, когото служите на Тодор Живков отровиха с убождане от чагър! Така че да се пише по това време (1985-86) за ВВС беше не въпрос да се спечели „някоя и друга английска лира“, а въпрос на риск, на живот и смърт.

Критикувах Христо Фотев за „Изпълкома заседава“ и не съжалявам за това – и досега смятам, че тази поема е срам за неговото творчество. Бях свидетел, как Христо сам я хвърли в коша за боклук и после – как я измъкна от коша и я включи в книгата си. Защо ли?

Нима смятате, г-н Йорданов, че една поема, посветена на БКП – партията, донесла най-големите опустошения на народа ни –

нима подобна „поема“ може да бъде чест за своя автор? И защо използвате кончината на един събрат по перо – за да „реабилитирате“ миналото ли? И себе си – нали и вие написвахте маса партийни поръчки!

Пример за авторско достоичество даде Атанас Далчев, когото признавам за връх на нашата поезия. На едно място той казва:

„Мълчах години непрестанно –
с опустошен от мисли лоб
и днеска от това мълчание
излизам аз като от гроб...“

Хората от Вашата гилдия, г-н Йорданов, пак искат да ни натикат в моя гроб на мълчанието! Да няма критика – само ръкоплясканията да са разрешени! Но времето, когато ни караха само да ръкопляскаме и да си затваряме устата, слава Богу, отмина.

Казвате, че съм била „особено близка“ с Фотев, че съм „израстнала от дете покрай вас двамата“ и затова не би трябвало да си разрешавам подобни „гадни писания“.

Г-н Йорданов, тук става дума за Словото с главна буква! Словото, което не лъже, а е водило народа ни в най-тежките му мигове! Спомнете си за Ботев – нима той би написал и ред за някаква си там партия!

А колкото до мен – аз отдавна съм излязла от своя тийнейджърски период, за да гледам някого безкритично, пък бил той и Дядо Господ!

Държа да Ви напомня, г-н Йорданов – аз съм свободен човек и правото да изказвам мнението си, да харесвам едни стихове, а други да отхвърлям, е мое изконно право. По същия начин се отнасям и към личността на Христо. Неговото творческо възхищение ме изпълваше с възхищение. Зная много от неговите стихове наизуст. Но заедно с прекрасните си качества той имаше и други,

които не бяха достойни. Така че за никакво „уж боготворене“, както пишете, не може да става и дума.

Преувеличено е и твърдението Ви, че вие сте „лансирали първи-те ми публикации в алманаха „Море“. Г-н Йорданов, аз пиша от 15-годишна възраст и моите първи публикации започват в детските ми години. Едно от първите ми стихотворения – „Тиха вечер“ излезе в многотиражката „Черноморски комсомолец“, където Христо Фотев беше редактор. Това, че вие, като главен редактор на алманаха „Море“, сте „пуснали“ мои творби (въпреки че бях дъщеря на свещеник), говори само в моя полза.

За „дружбата“ Ви с Фотев не искам да говоря, имам в дневника си неговите изказвания за Вас, от които би Ви заболяло. Христо – лека му пръст! – беше, както сам казвате, „противоречива личност“. Ще се задоволя да цитирам само думите му с обществен характер, за да се види, що за „комунист“ беше. Една ноемврийска вечер през 1970г. той ми каза:

„Какво знаете вие, младите! Аз нося товара на думите толкова години! В една държава – абсолютно лишена от свобода!“

Уви, и ние, „младите“ вече носехме на раменете си товара на тази държава!

Говорите, г-н Йорданов, че текстът на

статията ми от 85-86 г. е бил „циклостилиран от ДС“. Напълно Ви вярвам – преди две години прочетох досието си в архива на Щази. Бога ми – това бяха купчини папки – всички заедно – дебел около метър!

Но да разпространяват „органиите“ през 89-та година моята статия на ръка, с цел да Ви прогонят от Бургас – е, това вече е смехотворно! Ще рече – ние в ВВС сме си слагали главата в торбата през 85-86, за да Ви гонят Вашите си хора, за които пишехте и на които ядяхте хляб!

Колкото до митингите в Бургас 89-та, на които сте бил освиркан и злепоставен – е, с това аз нямам нищо общо – по това време отдавна бях „невъзвръщанка“ (нали така ни наричахте тогава?)

Сигурно е имало бургазлии, които са правили подписа, за да не напуснете града. Вероятно и сега никои няма да има нещо против да се завърнете в Бургас. Бургазлии са, общо взето, симпатични, весели хора. Южняци. Мой съвет е само: не се връщайте отново на отговорен пост, не заграбвайте вестниците, долу ръцете от свободното Слово! Това южняците понякога търпят, но ненавиждат.

И не забравят.

Бягството

От стр. 13

На другия ден заминахме и ние за Бургас. И там аз реших, че трябва да направя нещо със злополучния си паспорт... Отидох до милицията и казах, че ми е бил вероятно откраднат в София и че ми трябва нов, за да се прибера след лятото при съпруга си в Берлин... Започнаха безконечни разговори с началника, тичания по разни инстанции, глоби и т.н.... През цялото това време старият ми паспорт спокойно си лежеше на дъното на дамската ми чантичка, покрит с едно тефтерче! Не исках да се разделя с него, докато не получих най-накрая нов! После го скъсах и хвърлих в канализацията...

Искам да кажа две думи за децата. Обикновено родителите се страхуват – да не би малките, без да искат, да издадат важни неща, затова нищо не им се казва, когато семейството предприема опасни стъпки.

Моите деца мълчаха. Не промълвиха никому и сричка за Виена и бягството. И до сега съм убедена, че детската душа умее също да пази тайна, ако на детето се обясни достатъчно, какво ще последва при провал.

Твърде скоро съжалих за връщането си в България. Тук нищо не беше се променило – същият задушен въздух на потисничество, същото лицемерие по вестниците и същите

гишета в милицията, които се затваряха с трясък под носа ти, с едно единствено изречение:

„Нямате право!“

Наричах тези гишета „дъскорезници“ или „гилотини“...

Почнах да съжалявам за австрийските чиновници и полицаи... Замъчиха ме мисли, че съм рискувала напразно живота на децата си, че не съм имала смелост да надвия сантименталната си природа и да им дам най-ценното благо – свободата.

И когато открих, че в новия ми паспорт пак липсва прословутият печат „през Румъния“ (слагаха го, изглежда, само на хора – на работа в ГДР), разбрах, че в моя случай съдбата сама ми подава ръка и ме тика, накъде да вървя... Бях почти сигурна, че ще повтора опита си да премина границата между Изтока и Запада...

Децата ми и аз останахме окончателно зад Желязната завеса, когато през 1983 г., между Коледа и Нова година слязохме от югославския влак в австрийското градче Вилах.

Беше към 4 часа сутринта – тъмно, пусто, сняг до колена, мъждиви светлинки на гарата и всички спяха. Заприлича ми на гарата в Пирдоп. Не знаех, към кого да се обърна и почуках с премръзнали пръсти по прозорчето на началник-движението...

Нова година прекарахме в лагера Трайскирхен – на 5-ия етаж, в т.нар. „карантина“, т.е. затворени, без право да излизаме навън. Но аз вече не се стряхах от порнографските рисунки и атмосферата на затвор.

Случи се, че по това време с мен бяха много поляци, избягали след разгрома на Солидарност. Имаше дори и един руски войник, на гърба още с руската военна униформа...

За да отбележим по някакъв начин Новата година, поляците спуснаха от 5-ия етаж до двора на лагера едно въженце, на което другите им сънародници – вече с правото да се разхождат свободно – вързаха шиве с шампанско. Горещи при нас всеки по малко – не повече от глътка. Полицайте ни пуснаха музика, разтанцувахме се. През прозорците се виждаха фойерверките и ракетите над празнуваща Виена. Трябваше да кажа, че такава весела Нова година рядко съм прекарвала! 1984.

В стаята, където бяхме настанени да спим, имаше малки гардеробчета за грехи – нещо като шкафчетата в баните. Отворих едното и ахнах. На вратичката имаше надпис на български, явно някой сънародник преди нас го беше надраскал:

„Вие, които минавате по този път, не се плашете! Всичко ще се оправи, ще погредите пак живота си и ще сте свободни!“

Извиках децата си, показах им надписа и

решихме и ние да напишем нещо:

„Минахме оттук, не се уплашихме, вярваме в бъдещето! Да живее свободна България!“

Вероятно и до ден днешен нашите думи се четат на гардеробчето в Трайскирхен и може би са дали кураж и на други българи...

Бих могла да разкавам още много – как заминахме за САЩ, как започнахме живота си в Западен Берлин и как пуснаха от ГДР-то съпруга ми при нас... Но то е материал за цял роман...

Ще се задоволя само да кажа, че Далчев излезе прав – в човешкия живот думата „завинаги“ не съществува – след промяната видях отново Родината и майка си, брат си, приятелите отпреди.

Единствения, когото не видях повече, бе баща ми. Той почина през 1985г. Знаех, че е обречен и месец преди смъртта му бях в страшно нервно напрежение, плачех и непрекъснато звънях до България...

През нощта, преди да почине, някак ми олекна и заспах на каналето в хола. Сънувам – татко идва, слага ръка на рамото ми и казва:

„Ето, виждаш ли, няма вече граници за нас!“

Стреснах се. Изправих се на каналето и погледнах часовника – показваше 23,30 часа (българско време).

На сутринта раздавачката ми донесе телеграма – баща ми бе починал точно в този час...

Компромис с таланта

Излъчено по BBC

Името на Христо Фотев е едно от имената на най-талантливите, родили се под небето на България. Този бургаски поет, който спечели слава още с първата си стихосбирка „Баладично пътуване“, излязла 1961 не къде да е, а в издателство „Български писател“, притежаваше извънредна артистичност, музикалност и усет за художество. Притежаваше и една почти изчезнала след 9-ти черта – волност на духа и бохемство – нещо, което го приближаваше до Димчо Дебелянов и Кирил Христов. Стихът му беше нежен, лиричен, с мелодична реч. Стихосбирката „Баладично пътуване“ покори читателя с необичайния си образен език, роден спонтанно, нетърсен изкуствено, а открит изведнъж, като експлозия, от гръха на едно голямо дарование. И още тогава тя набеляза темите, които се появиха и в следващите стихосбирки – „Лирика“, „Сантиментални посвещения“ и сборната – „Пристанище“: морето и любовта, нравствената връзка и отношенията към близките, отговорността на поета към съвремието.

Помня, как Христо Фотев създаваше своите стихове. Те не се раждат на писалищната маса, нито в някое друго, усамотено кътче. Поетът ги носеше в себе си, буквално живееше с тях. На маса, при разговор с приятели, той започваше да разказва, какво искаше да напише, при това се увличаше, очите му заблестяваха, жестовете му ставаха поривисти и експресивни като при актьор и от устните излетяваха невероятни, искрящи метафори. Речта му постепенно напускате прозаичния говор, ставаше ритмична и гъвкава, тук-там прблещаше и някоя рима. Оттук до написването на стихотворение-то оставаше малко пространство. От поета се искаше само да седне и да го отбележи на бялата хартия.

Така се родиха едни от най-хубавите произведения на Христо Фотев – „Възхвала на жените“, „Монолог на Дон Кихот“, „Балада за Ромео и Жулиета“. Ненапрасно всички литератори, с които съм говорила за литературата в Бургас, в един глас твърдят, че Недялко Йорданов е поет, който се е „създал“, а Христо Фотев – който се е „родил“ поет.

В първите три стихосбирки на Фотев правеше впечатление нрав-ствено-етичната тема и свободата на духа. Нежен и артистичен, Христо Фотев не само че не пишеше в съзвучие с бюрократичните изисквания на режима, но реагираше алергично срещу неговата грубост и военщина:

„О страшен мъжки свят – и силен!
Казармен, униформен свят!
Метален, стъклен и мастилен...
Умирам аз без вкус и цвят...“

В „Монолог на Дон Кихот“ Фотев виждаше поета като рицаря на Печалния образ, борец се с вятърните мелници.

За всеки човек, израсъл на Изток, тази метафора беше твърде прозрачна. Не се ли бореше всеки от нас с вятърни мелници? Не бяхме ли всички обезумели рицари на красотата, без никакъв шанс за успех?

„Кой вика там – човек или животно?
От вълци ли? От шпага ли? От доноси?“

Със същата Дон Кихотовска сила Фотев защитаваше любовта против еснафско-лицемерното мислене и бюрократите на режима.

Поемата „Балада за Ромео и Жулиета“ беше като камък, хвърлен срещу застоялата вода на българската общественост:

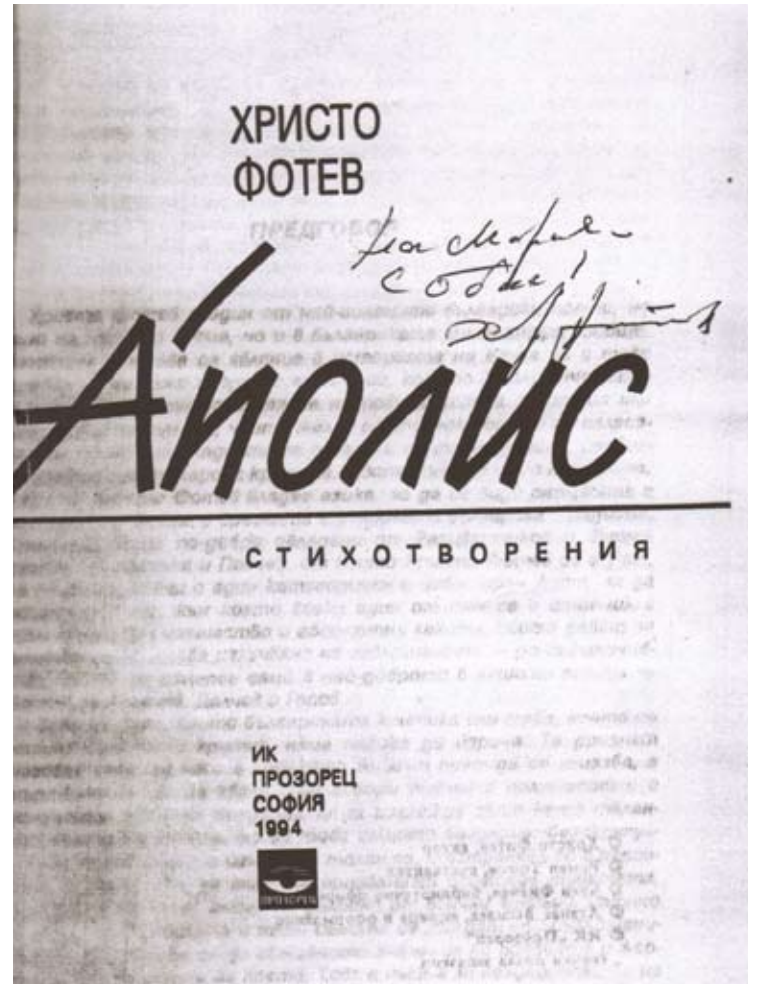
„Смутени са фасадите червени
на гражданските правови кодекси!
Кварталните светци са възмутени
до дъното на своите комплекси!“

И въпреки това – още в първите стихосбирки на Христо Фотев се показва и една тенденция, която полека доведе до неговото убиване като поет. Цитираните стихове от „Дон Кихот“ и „Възхвала на жените“ носеха центъра на тези творби, но бяха обградени с маса образи, импровизирано натрупвани, от едно многословие, което притъпяваше смисъла и остро то значение на централната тема. Човек придобиваше впечатлението, че авторът им прикриваше зад тях истинските си мисли за обществото. По този начин тези стихове минаха безболезнено през ситото на цензурата. Другата тенденция – да замаже очите – се появи с поемата „Изпълкомът заседава“. С полуромантично, „Фотевско“ вдъхновение в нея се възпява Изпълкома на партията, представят се във фалшива светлина едни от най-черните страници в живота на България – годините на Сталино-вия режим, непосредствено след 9.1Х.

След написването на поемата Христо сам я хвърли, присмивайки се на себе си, в кошчето за боклук. Но не се мина много време, „Баладично пътуване“ предстоеше да излезе и авторът ѝ пак я извади от сметта и я предложи за печат. Това беше цената за публикуване на първата му книга. Първият компромис. Първата покупко-продажба.

След излизането на „Пристанище“ – една стихосбирка, която всъщност съдържа първите три, Христо Фотев не написа повече нищо ново. Наистина, той не направи вече подобна покупко-продажба, не се постави вече толкова ясно в услуга на властта. Но в стиховете му надделяваше другата тенденция – на замъгляване, на натрупване на образи, които – събрани заедно, обръкваша читателя, караха го да мисли, че авторът не знае какво иска да каже и че прикрива собствените си мисли. Типичен пример за това е поемата „Сарматско море“ (81-82 г.). В нея Фотев говори за свободата. Но тази свобода се свързва с някакво несъществуващо Сарматско море, свързва се с делфините, с „деветото“ небе, с кристала на солта, който „пирамидално блести в нощта“ и т.н. – ред образи, от които читателят не става по-умен. И само за най-прозорливите в тази поема проблясват стихове, от които те разбират, че поетът не се чувства добре в усмирителната ризница, надяната му „отгоре“:

„Коя ръка в нощта ще реста-
таврира / Орфеевата – из праха

ѝ – лира?“

И още:

„Достойно всичко аз ще понеса / и ще крещя – към всички небеса – / О Свобода – единствена – в която / съм целия – и в името ти свято / да се живее трябва – и умре!“

Цитирани така отделно, стиховете бугят почуда – те са толкова смели! Но – авторът пак се предпазва – и отново се появява вече познатото ни Сарматско море и т.н.

Дълбоко съм убедена, че Христо Фотев знаеше, какво прави. Нагарен не само от музата на лирическото изкуство, но и с една Одисеевска хитрост, той схвана бързо, в какъв режим живее. След излизането на „Пристанище“ той мълча дълго – близо 10 години.

Стихосбирката „Обещание за поезия“ (самото заглавие е твърде алегорично) излезе едва през 1978 г. Христо Фотев реши да надхитри в нея самия себе си – беше достатъчно умен, за да се прикрива.

Но словото е безпощадно. Словото изисква позиция. Изисква яснота и откровен език с читателя. Искреност. Смелост. Гласност и критичност. В противен случай и най-даровитият поет полека умира.

Спомням си Далчев, който веднъж по повод на Христо Фотев ми каза:

„И Фотев написва от време-навреме по някое стихотворение, колкото да каже: „Още ме има“.

В действителност, желяйки да угоди и на партията, и на поезията в себе си, Фотев беше подготвил собственото си унищожение. Игра-та на „бургаски поет и бохема“, на „единствения свободен артист“, на тържества и литературни четения не го спаси. Неговата лира беше вече умряла, струните ѝ бяха покрити с ръжда от многословие и измислени метафори. По-достойно би било след стихосбирката „Пристанище“ да замълчи.

Завръщаният се у дома

Даниела СИМЕОНОВА

Проблематичното отношение спрямо различните колективни или индивидуални идентичности е особено силно в ситуацията на т.н. културна хибридизация или ситуацията на въпросност и в общността на произход и първична принадлежност, и в общността на избраната и в една или друга степен приета нова културна среда.

Колективните идентичности, основани на раса, етничност, националност или сексуалност налагат свои представи за това как трябва да се тържи същинският индивид от съответния вид. Има не един единствен начин, по който трябва да се тържи индивидът член на общността, а има определени начини на поведение, характерни за него.

Жизнените сценарии обаче за пребиваващите в повече от едно колективно измерение – родно и ново са различни. Разполагането на личността сред различни, многобройни колективни културни идентичности подменя и променя всъщност себеусещането, себевъзприемането, а също и това на останалите членове на общността.

Много от емигрантите на прехода остават в една тотално нова културна и политическа среда, но много от тях се и връщат – едни за кратко, други завинаги изоставят емигрантския живот... Това предполага една неочаквана драма на идентичността – драмата на „завръщаният се у дома“ – едновременно и „чужденец“, и „своя“...

Все по-видима е една съвременна българска интерпретация на „безкрайното“ одисеино пътуване към дома и нуждата от покриването с мъгла (спусната от Атина Палада), докато завърналият се у дома събере силата и мъдростта да приеме дома с неговото „ново“ лице.

Пост – комунистическата ситуация се свързва с нови явления като глобализация, мобилност и мигриране, а годините, обявявани за край на прехода представят справянето в един все по-детериториализиран свят, в който категорията на завръщането придобива един психологически аспект повече, отколкото физически акт на преместване.

За това въпросът за „завръщаният се у дома“ е свързан с наблюдение и анализ, свързани по-скоро с психологическите и познавателните процеси.

Завръщаният се у дома по нов начин преживява и препознава пространството – физическото и психологическо пространство на дома. Той е чужденец по един особен начин, той е бил откъснат от „дома“ – „мястото откъдето идвам и където искам да се завърна“, „мястото, от което се отправяме на път“, бащината къща, родният език, семейството, приятелите. Тотално нов е самият начин, по който бива приет дома от завърналият се, защото родния дом показва на завръщания се едно ново, необичайно лице. Усещане на чужденец сред чужденци, докато „мъглата“ не бъде разпръсната, докато не бъде събрана мъдростта, за да се справи с новата ситуация или иначе казано не премине момента на първоначалния шок и времето за адаптация. Домът означава нещо много различно и особено за този, който се завръща.

Съществува обаче и сблъсъкът с проблема за необратимото време, за факта, че „не можем да се потопим два пъти в една и съща река“ (Хераклит) или за това, че завърналият се у дома не само вижда едно необичайно лице на дома, а сам е друг, сам е нов и непознат, „чужденец“. Самите предишни преживявания вече имат друг смисъл и ново звучене, а завърналият се не е същият, който е напуснал този дом, нито за себе си, нито за тези, които очакват неговото завръщане.

Отсъствието от дома предполага сблъсък с нова реалност, опит от чуждостта, който независимо дали е с положителен или отрицателен знак бива пренесен, нещо от тези преживявания се оказва най-често

непреодолимо, което понякога, поне за българската действителност означава допускането, което е по-често неоправдано, че едни функции и норми могат да бъдат валидни или присадени в друга среда.

Има съществена разлика, при наблюдение на българи, завръщания се в родината си и чужденци. Дори при факта, че родният дом

Синът ми на специализация в Немското посолство в Сан Франциско

показва едно необичайно лице, самата нагласа на завръщания се у дома е изпълнена с очаквания за среща с една среда, която е познана и която предполага се все още е такава, бидейки подкрепена от спомените от миналото. Един чужденец изначално знае, че ще се окаже в непозната среда, непознат свят, но при него винаги ще липсва шока на завръщания се и приел на доверие, че просто трябва да се завърне към спомените от миналото, без очакване за феномена на необратимото време, на преживяванията и опита...

Ситуацията е на въпросност, на непрестанно питане за на пръв поглед обикновени или дори странни неща, които вече бугят недоумение, сякаш действителността се „превежда“ на един среден – между родното и чуждото код, за да бъде асимилирана, преведена и приета. Ситуацията напомня на „чужденец“, който опитвайки се да се впише в новата среда типологизира и превежда новите впечатления на един научен преварително в една родна среда и през родната призма код и знания за чуждостта.

Това е валидно и за самата ситуация на завръщане, на отчитане на разликите – как е в спомените, а как е сега – познатите вещи са сякаш различни, а често и напуснатият дом, за който е копнял също не е същият, но точно толкова колкото и самият завръщанец се не е същият човек, който е напуснал този дом. („Защото всичко тече, всичко се променя и нищо не остава същото“ – във връзка с проблема за необратимото време...)

Оказва се необходимо определено време за справяне, за разсейване на мъглата за да бъдат реактивирани предишните отношения с хората и нещата, за адаптиране на адекватната идентичност или идентичности, доколкото индивидът е отново признат за „своя“. Непризнаването или превратното признаване могат да нарушат собствената представа за самия него, поставяйки го в затруднен и някак си деформиран начин на себе-определяне.

Завръщаният се у дома бивш емигрант

е огледало на съвременната ситуация – на един глобализиращ се и детериториализиращ се свят с остатъци от локалност, които съществуват именно при очакванията за родното, миналото на спомените, преживяванията. Огледало на сблъсъка между света, в който отправната точка (емигрантската държава) и крайната точка (света на миналото и спомените за родното) са изменени до крайност, която променя лицата и образите на родното. Завръщаният се попада в критичната точка на тотална липса на стабилност, а сигурността е все още непостижима.

Завърналият се у дома не само вижда едно необичайно лице на дома, водещ до несигурност и въпросност, а сам е друг, сам е нов и непознат, „чужденец“, което пък буди насрещната въпросност у хората, които са очаквали неговото завръщане.

Неизбежен е сблъсъкът по отношение на категорията „успешност“ за българското общество, тема на множество дискусии и форумни конфликти. Това очакване е свързано с пост-комунистическата представа за „розовия“ запад, красивата и богата чужбина и сивотата и безнадеждността на родната държава. Тази представа е категорична в първите години на демокрацията и все по-спорна в края на прехода. Но въпреки всичко всяко завръщане у дома ще предполага и търсене на отговора „Защо се върна“, който понякога би могъл да достигне драматични измерения.

Проблемите на „завръщания се у дома“ са теоретизирани в рамките на социалната психология и социалната антропология може би повече в рамките на проблема касаещ „чужденец“ и неговите стратегии за справяне и модели за типологизация и превод на една действителност. Но аналогична необходимост от справяне и превод възниква и за ситуацията на завръщания се у дома бивш „чужденец“, зареден с една нова „чуждост“ и в същото време уверен в силата и близостта на родното.

Издателство Литературен форум е носител на Три национални награди:

2002 г. – на Акт-Софт – за дизайн и техническо майсторство

1999 г. – на „Христо Г. Данов“ за принос в издаването на българска художествена литература – библиотека „Българска сбирка“

1999 г. – на Асоциацията на българските книгоиздатели за най-добра книга на годината (Карло Курами, Маурицио Модуньо „Борис Христов“, живот, глас, изкуство“